

ภาษาและวรรณกรรม

ภาษาลื้อ เป็นภาษาหนึ่งในภาษาตระกูลไท (Tai Language family) สาขาตะวันตกเฉียงใต้ (Southwestern branch) เช่นเดียวกับภาษาไทยเหนือ หรือคำเมือง (Northern Thai) และภาษาไทยกลาง (Siamese) มี 2 ภาษาย่อย (Dialects) คือภาษาลื้อ และภาษายอง ลื้อที่อพยพมาจากเมืองยอง เรียกตนเองว่า “ยอง” ตามชื่อเมืองที่อพยพมา แต่ที่ตำบลทกกล้วยแพะซึ่งอพยพมาจากเมืองยอง เรียกตนเองว่า “ลื้อ” ส่วนลื้อที่มาจากยูนนาน ทางตอนใต้ของประเทศจีนเรียกตนเองว่า “ลื้อ” แต่ชาวล้านนาเรียกว่า “ลื้อ” ทั้งหมด

ภาษาลื้ออาจจัดกลุ่มย่อยในสาขาตะวันออกเฉียงใต้ได้อีก คือ จัดอยู่ในกลุ่ม P⁴

ภาษาลื้อมีทั้งภาษาเขียนคือ มีตัวหนังสือใช้เป็นของตนเองและภาษาพูด ภาษาเขียนมีลักษณะคล้ายกับชาวล้านนา แต่ปัจจุบันไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร จึงมีคนอ่านได้น้อยมาก

ในการศึกษาภาษาลื้อนี้ ศึกษาจากภาษาพูด ตามแนวการศึกษาภาษาของนักภาษาศาสตร์ ซึ่งถือว่าภาษาพูดเป็นภาษาที่แท้จริง ส่วนภาษาเขียนนั้นเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ใช้แทนภาษาพูดอีกประการหนึ่ง ภาษาพูดเป็นภาษาที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน ส่วนภาษาเขียนนั้น ปัจจุบันไม่ได้ใช้กันแล้ว ชาวลื้อหันมาใช้ภาษาไทยกลางตามแบบคนไทยทั่วไป เพราะสภาพสังคมบังคับ ประกอบกับสภาพการศึกษาในเมืองไทย ซึ่งชาวไทยลื้อก็ได้รับการศึกษา เช่นเดียวกับคนไทยในประเทศไทยทั่วไป

ในการศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จากผู้บอกภาษา (Informants) ซึ่งอ้างไว้ในหน้าบรรณานุกรม และได้ตรวจสอบความถูกต้องของการใช้ภาษาจากผู้บอกภาษาแน่นอนหลายครั้ง นอกจากนี้ยังอาศัยข้อมูลบางส่วน จากงานวิจัยทางด้านเสียงของ คุณนันทริยา ลำเจียกเทศ ด้วย

ความมุ่งหมายและขอบข่ายของการศึกษา มุ่งศึกษาระดับ คำ ประโยค และความหมายทางด้านเสียงไม่ได้ศึกษาเนื่องจากมีผู้ศึกษาไว้แล้ว แต่นำมาเสนอไว้ด้วยเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา งานนี้ การนำเสนอจะเสนอตั้งแต่เสียง คำ และประโยค เป็นลำดับไป ความหมายนั้นรวมอยู่ในเรื่อง คำ และประโยค ไปพร้อมแล้ว

การถ่ายทอดภาษาที่นำเสนอใช้ทั้งอักษรไทย เพื่อสะดวกต่อการทำความเข้าใจของผู้ศึกษาทั่วไป และใช้สัทอักษร (Phonetic Symbols) เพื่อประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์ด้วย

เสียงและระบบเสียง

ภาษาลื้อประกอบด้วยเสียงพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ ดังนี้

เสียงพยัญชนะ

เสียงพยัญชนะมี 20 หน่วยเสียง ดังที่ปรากฏในตารางต่อไปนี้

ลักษณะ และคุณสมบัติของเสียง ฐานที่เกิดของ เสียง	ริม ฝีปาก	ริมฝีปาก ล่างกับ ฟันบน	ปุ่ม เหงือก	เพดาน แข็ง	เพดาน อ่อน	ช่องระหว่าง เส้นเสียง
กัก { ไม่มีลม ไม่ก้อง มีลม ก้อง 	-P-		-t-	c-	-k-	-?-
	p ^h -		t ^h -		K ^h -	
	b-		d-			
นาสิก	-m-		-n-	n-	-n-	
ข้างลิ้น			l-			
กึ่งเสียดแทรก		f-	S-			h-
กึ่งสระ	-w-		-j-			

ตารางที่ 1 : ฐานที่เกิด ลักษณะ และคุณสมบัติของเสียงพยัญชนะ

- * เครื่องหมาย – หน้าสัญลักษณ์ หมายถึง เป็นหน่วยเสียงที่เกิดในตำแหน่งท้ายพยางค์ได้
- * เครื่องหมาย – หลังสัญลักษณ์ หมายถึง เป็นหน่วยเสียงที่เกิดในตำแหน่งต้นพยางค์ได้

เสียงพยัญชนะทุกเสียงเกิดในตำแหน่งต้นพยางค์ได้ หรือเป็นเสียงพยัญชนะต้นได้ แต่เกิดในตำแหน่งท้ายพยางค์ หรือเป็นเสียงตัวสะกดได้เพียง 9 หน่วยเสียงเท่านั้น คือหน่วยเสียง / - p, -t, -k, -?, -m, -n, -n, -w, -j/ สำหรับเสียงพยัญชนะควบกล้ำมีเพียง 2 เสียง คือ /kw-/ , / k^h w-/

หน่วยเสียงพยัญชนะทุกหน่วยเสียงออกเสียงเหมือนกับภาษาไทยกลาง แต่มีหน่วยเสียงที่แตกต่างจากภาษาไทยกลางคือ

/n-/ ภาษาไทยกลางไม่มี แต่มีตัวอักษรณเป็นหลักฐานเหลืออยู่ แสดงว่าแต่เดิมเคยมีคือ อักษร ณ

/k^h-/ บางครั้งผู้บอกภาษาออกเสียงเป็นเสียงเสียดแทรก ไม่ก้อง ไม่มีลม คือ [x]⁸

หน่วยเสียงต่าง ๆ เทียบภาษาเขียนภาษาไทยกลางได้ดังนี้

/p/ ภาษาไทยกลางคือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ป-” และเสียงตัวสะกดในแม่กบ

/t/ ภาษาไทยคือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ต-, ถ-,” และเสียงตัวสะกดในแม่กด

/c/ ภาษาไทยกลางคือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “จ-”

/k/ ภาษาไทยกลางคือ เสียงที่เขียน “ก-” และเสียงตัวสะกดในแม่กก

/ʔ/ ภาษาไทยกลางคือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “อ-” และเสียงตัวสะกดที่เป็นสระเสียงสั้น ออกเสียงเน้น ภาษาไทยกลางไม่มีรูปเขียน เช่น จะ เมื่อออกเสียงเน้นจะออกเป็นน [caʔ]

/p^h/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “พ-, ภ-, ผ-”

/t^h/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ท-, ฐ-, ฑ-, ถ-, ฒ-”

/k^h/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ข-, ค-, ฌ-”

/b/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “บ-”

/d/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ด-, ฎ-”

/m/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ม-, หม-” และเสียงตัวสะกดในแม่กม

/n/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “น-, หน-, ณ-” และเสียงตัวสะกดในแม่
กน

/ŋ/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ง-, หง-” และเสียงตัวสะกดในแม่กง

/l/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ล-, หล-, ฬ-”

/f/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ฟ-, ฝ-”

/s/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ส-, ศ-, ษ-, ซ-”

/h/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ห-, ฮ-”

/w/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ว-, หว-” เสียงตัวสะกดในแม่เกอว และ
เสียงสระเอา

/j/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ย-, หย-, อย-” เสียงตัวสะกดในแม่เกย
และเสียงสระโอ, ไอ, อัย, ไอย

/kw-/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “กว-”

k^hw-/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว “ขว-, คว-”

เสียงพยัญชนะที่ภาษาไทยกลางมี แต่ภาษาลื้อไม่มีคือ /c^h/, /r/ ซึ่งภาษาเขียนจะใช้ตัว ฉ, ช และ ร ตามลำดับ ภาษาลื้อก็จะออกเป็นเสียง /s/ และ /l/ ตามลำดับ สำหรับเสียงควบกล้ำที่มีในภาษาไทยกลางและภาษาลื้อไม่มีภาษาลื้อออกเป็นเสียงไม่ควบกล้ำทั้งหมด

เสียงสระ

เสียงสระภาษาไทย มีประเภทเดียว คือ มีเฉพาะสระเดี่ยว 18 หน่วยเสียง ดังตารางต่อไปนี้

ลักษณะของริมฝีปาก	ริมฝีปากไม่ท้อ				ริมฝีปากท้อ	
ตำแหน่งของลิ้น	ลิ้นส่วนหน้า		ลิ้นส่วนกลาง		ลิ้นส่วนหลัง	
ความสั้น + ยาวของเสียง	สั้น	ยาว	สั้น	ยาว	สั้น	ยาว
ระดับลิ้น						
สูง	i	i:	ɪ	ɪ̃	u	u
กลาง	e	e:	ə	ə̃	o	o:
ต่ำ	ɛ	ɛ:	a	a:	ɔ	ɔ:

ตารางที่ 2 : ลักษณะการออกเสียงสระ

เสียงสระทุกเสียงเหมือนกับเสียงสระในภาษาไทยกลาง เทียบกับภาษาเขียนในภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

/i:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ี
/ɪ̃/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ิ
/i:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ี
/u/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ู
/u:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ู
/e/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เ-ะ
/e:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เ-
/ə/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เอ-ะ
/ə̃/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เอ
/o/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	โ-ะ
/o:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	โ-
/ɛ/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	แ-ะ
/ɛ:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	แ-
/a/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ะ
/a:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	า
/ɔ/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เ-าะ
/ɔ:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	-อ

เนื่องจากภาษาลื้อไม่มีเสียงสระประสม (diphthongs) /เอียะ, เอีย/, /เอือะ, เอือ/, /อัวะ, อัว/ เสียงเหล่านี้จะเป็นเสียงปฏิภาค (Correspondence) กับเสียง /e/, /ə/, /o/ ในภาษาลื้อตามลำดับเช่น

ภาษาไทยกลาง		ภาษาลื้อ	
เสียง	[si:əŋ]	แสง	[se:ŋ ¹]
เมีย	[mi:a]	เม	[me: ²]
เลื้อ	[lɛ̃:a]	เลื้อ	[sə: ⁵]
เลือด	[hɛ̃:at]	เหลือด	[lə:t ⁴]
หัว	[hu:a]	โฮ	[ho: ¹]
ตัว	[tu:a]	โต	[to: ¹]

เสียงสระ / e, a, o / ที่ทำหน้าที่พยัญชนะนาสิก จะเป็นเสียงปฏิภาคกับเสียงในภาษาลื้อตามลำดับ เช่น

ภาษาไทยกลาง		ภาษาลื้อ	
เป็น	[pen]	ปิ่น	[pin ¹]
เส้น	[sɛn]	สิ้น	[sin ⁵]
เงิน	[ŋən]	งิ่น	[ŋin ²]
ลง	[loŋ]	ล่ง	[luŋ ²]
คน	[kʰon]	คุ่น	[kʰun ²]

เสียงวรรณยุกต์

หน่วยเสียงวรรณยุกต์ภาษาลื้อ มี 6 หน่วยเสียง คือ

1. เสียงสูงขึ้น เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับสูง ตกลง และเลื่อนขึ้นเล็กน้อย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้คือ ในที่นี้ใช้หมายเลข 1 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น หู [hu: ¹] โห [ho: ¹] หัว ขา [k^h a: ¹] ลักษณะเสียงวรรณยุกต์นี้ คล้ายกับเสียงจัตวาในภาษาไทยกลาง แต่จุดเริ่มต้นของภาษาไทยกลางเริ่มในระดับต่ำ ตอนเลื่อนขึ้นก็เลื่อนขึ้นสูงมาก

2. เสียงกลาง – สูงตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับระหว่างกลางกับสูงยกขึ้น และตกลง เล็กน้อย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ ในที่นี้ใช้หมายเลข 2 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น บิ้น [bin²], งู [ɣu: ²] งู, น้า [ɣa: ²] น้า อาจเทียบวรรณยุกต์เสียงนี้ได้กับเสียงวรรณยุกต์โทในภาษาไทย ไม่เหมือนกันทีเดียว แต่มีลักษณะคล้ายกัน ในภาษาไทยกลางยกขึ้นสูงและตกลงมากกว่า

3. เสียงกลางตกขึ้นเป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลาง ตกลง และเลื่อนขึ้นเล็กน้อยในตอนท้าย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ ในที่นี้ใช้หมายเลข 3 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น ไช้ [k^h aj ³] ไก่อ่ [kaj ³] บ้า [ba: ³] วรรณยุกต์เสียงนี้เทียบกับภาษาไทยกลางคล้ายเสียงวรรณยุกต์เอก แต่จุดเริ่มต้นสูงกว่า และตอนท้ายเสียงวรรณยุกต์เอกไม่เลื่อนขึ้น

4. เสียงกลางต่ำตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับระหว่างกลางกับต่ำ เสียงจะคงระดับจะเลื่อนขึ้นและตกลงบ้างเล็กน้อยเท่านั้นในตอนท้าย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ ในที่นี้ใช้หมายเลข 4 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น ป่อ [pɔ: ⁴] ฟ่อ , ต่อ [t ɔ: ⁴] ท่อ, แหม่ [mɛ: ⁴] แหม่ อาจเทียบกับวรรณยุกต์เสียงเอกในภาษาไทยกลางได้อีก แต่จุดเริ่มต้นต่ำกว่า และช่วยท้ายของเสียงต่างกัน

5. เสียงกลางขึ้นตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลาง ขึ้นเล็กน้อยและตกลง มีเสียงกักที่เส้นเสียงเกิดขึ้นในช่วงท้าย (glottal stricture) อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ ในที่นี้ใช้หมายเลข 5 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น ห้า [ha: ⁵] เสือ [sɛ: ⁵] เสือ, ป้า [pa: ⁵] อาจเทียบกับภาษาไทยกลางได้กับเสียงวรรณยุกต์โท แต่จุดเริ่มต้นต่ำกว่า และตอนท้ายของเสียงที่จบลงต่างกัน

6. เสียงกลางสูงตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลางขึ้นสูงทันที และตกลงเล็กน้อยพร้อมกับมีเสียงกักที่เส้นเสียงเกิดขึ้นในช่วงท้าย (glottal stricture) อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ ในที่นี้ใช้หมายเลข 6 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น น้า [nam⁶] น้า, น่อง [nɔŋ⁶] น่อง, ม้า [ma: ⁶] ม้า เสียงนี้อาจเทียบกับเสียงวรรณยุกต์โทในภาษาไทยกลางได้ เช่น เดียวกันแต่ขึ้นลงเร็วกว่า แล้วยังต่างกันตอนจบเสียงวรรณยุกต์อีกด้วย

เสียงวรรณยุกต์ภาษาลื้อมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งคือ มีเสียงวรรณยุกต์สนธิ (Tone Sandhi) คือ เสียงวรรณยุกต์ 2 เสียงที่อยู่ติดกัน เสียงใดเสียงหนึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นเสียงอื่น เพราะอิทธิพลของเสียงวรรณยุกต์อีกเสียงหนึ่งที่อยู่ติดกันนั้น

$$1. \quad 2.2 \text{ -----} \rightarrow \quad 2.7 / 2.1 \text{ -----}$$

$$\qquad \qquad \qquad 2.3$$

เสียงวรรณยุกต์ที่ 7 เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับสูง เลื่อนขึ้นสูงแล้วตกลงในตอนท้ายแสดงเส้น
 ลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ เช่น

อยู่เย็น [ju: ³ hɔ: n²] ----> [ju: ³ ɔh : n⁷] ‘อยู่บ้าน’

แป้งเย็น [pɛ:ŋ¹ hɔ: : n²] -----> [pɛ:ŋ¹ hɔ: n⁷] ‘สร้างบ้าน’

เสียงวรรณยุกต์ที่ 8 เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลาง ยกขึ้นสูง และตกลงทันทีช่วงท้ายจะมีเสียงกักที่เส้นเสียงเกิดขึ้นเล็กน้อย แสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ เช่น

กิ่นจิ้น [kin¹ ci:n⁶] $\rightarrow$ [kin¹ ci:n⁸] ‘กินเนื้อ’

ภาษาลือจจัดอยู่ในภาษาคำโดด (Monosyllabic Language) เช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทอื่น ๆ เพราะลักษณะโครงสร้างของคำเป็นคำพยางค์เดียวเป็นส่วนใหญ่

ถ้าให้	พ	=	พยัญชนะ
	ส	=	สระเสียงสั้น
	สส	=	สระเสียงยาว
	ว	=	เสียงวรรณยุกต์
	()	=	จะมีหรือไม่มีก็ได้

รูปแบบของพยางค์จะมีดังนี้คือ พ(พ) สสว, พ(พ)ส(ส)วพ แต่ภาษาลื้อมีลักษณะพยางค์พิเศษที่แตกต่างไปจากภาษาตระกูลไทอื่น ๆ คือ พยางค์ อืม [m] ซึ่งทำหน้าที่ในภาษาหลายอย่างกล่าวคือ

1. แสดงการปฏิเสธ เมื่อใช้นำหน้ากริยา เช่น
อืมมี [m³ mi:⁷] ‘ไม่มี’
อืมอยู่ [m³ ju:³] ‘ไม่อยู่’
2. ใช้นำหน้าชื่อของผลไม้บางชนิด และวัตถุที่เป็นรูปกลม ๆ บางอย่าง เช่น
อืมโหม่ง [m¹ mɔ:n⁴] ‘มะม่วง’
อืมเห็บ [m³ hep¹] ‘ลูกเห็บ’
3. ใช้นำหน้าคำเรียกเครือญาติ และชื่อผู้ชายที่ยังไม่ได้แต่งงาน เช่น
อืมอ้าว [m³ ?a:w²] ‘อา (น้องชายของพ่อ)’
อืมติบ [m³ tip⁴] ‘นายทิพย์’
4. ใช้นำหน้าคำบอกเวลา เช่น
อืมว่า [m⁴ wa:²] ‘เมื่อวาน’
อืมแล่ง [m⁴ e:² n²] ‘เวลาเย็น’
5. ใช้นำหน้าคำที่เป็นคำถาม และคำอื่น ๆ บางคำ เช่น
อืมว่า [m³ nan:²] ‘อะไร’
อืมแล่ง [m³ tu:¹] ‘ประตุ’

คำ

ลักษณะคำภาษาลื้อนอกจากเป็นคำพยางค์เดี่ยวแล้ว ก็มีบ้างที่เป็นคำสองพยางค์ ที่มากกว่าสองพยางค์ก็มี แต่น้อยมาก ต่อไปนี้จะเรียกรวมกันว่า คำหลายพยางค์ หมายถึง คำที่มีมากกว่าหนึ่งพยางค์ขึ้นไป ลักษณะคำหลายพยางค์มีวิธีการสร้างคำเช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง คือ มีการประสม ซ้ำ และซ้อน คำหรือพยางค์

คำประสม เช่น

หมด สุ่ม	[mot ⁴	sum ⁵]	‘มดแดง’
ว่าว ต่า	[wa:w ²	ta: ¹]	‘เป้าตา’
ตำ วัน	[ta: ¹	wan ⁷]	‘ดวงอาทิตย์’
ผ้า สี แ่ง	[p ^h a: ⁵	si: ³ e: ³ n ³]	‘ผ้าเช็ดหน้า’
ผ้า สี ก๊อด	[p ^h a: ⁵	si: ¹ ə k t ⁴]	‘ผ้าเช็ดตัว’
ไม้ ข้อน แส้	[maj ⁶	kb: ⁵ e s: ⁵]	‘ไม้เรียว’

คำซ้ำ เช่น

จำ จำ	[ca: ⁵ ca ⁵]	‘ซ้ำ ๆ’
ไว ไว	[waj ² waj ²]	‘ไว ๆ , เร็ว ๆ’
มัน มัน	[min ² min ²]	‘นาน ๆ’

คำซ้อน เช่น

เมา ไส้ เมา ขาด	[maw ² haj ⁶ maw ² kha:t ³]	‘หลง’
ชี ค่าน ไส้ ชี ค่าน ขาด	[khi: ³ Kha:n ⁵ haj ⁶ khi: ³ kha:n ⁵ kha:t ³]	‘เกียจคร้านมาก’
ตุก อัก ตุก ใจ	[tuk ⁴ ?ok ¹ tuk ⁴ caj ¹]	‘ทุกซอกทุกใจ, กลุ่มใจ’

คำหลายพยางค์นอกจากมีการประสม การซ้ำ และการซ้อนพยางค์แล้ว ยังมีคำที่มีลักษณะเป็นคำพยางค์แท้ ๆ คือ คำที่ไม่เกิดจากการประสม การซ้ำ และการซ้อนพยางค์ เช่น

ปะ เล็ด	[pa? ³ lə:t ⁴]	‘ลื่น’
แต็ก แต้น	[tɛk ¹ tɛn ¹]	‘ตักแตน’
ตัก โต	[tok ¹ to: ⁵]	‘ตักแก’
จะ ลืม	[ca? ³ lim ⁵]	‘จิ้งจก’

ลักษณะพิเศษอีกแบบหนึ่งของภาษาลื้อคือ คำที่นำหน้าด้วยพยางค์ อัม [m] ซึ่งมีตั้งแต่สองพยางค์ขึ้นไป เช่น

อัม ปาว	[m ³ pa:w ⁶]	‘มะพร้าว’
อัม ตัน	[m ³ tan ⁷]	‘พุทรา’
อัม โถ่ ดิ้น	[m ³ tho: ³ din ⁷]	‘ถั่วลิสง’
อัม ไก่ย สี ด้า	[m ³ koj ⁵ si: ¹ da: ⁷]	‘มะละกอ’

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงลักษณะของคำซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าภาษาลื้อ แตกต่างไปจากภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ

คำสรรพนาม

คำสรรพนามภาษาลื้อมีลักษณะการใช้เช่นเดียวกับภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งภาษาไทยกลางด้วย กล่าวคือใช้ตามชั้นฐานะ กาลเทศะ และบุคคล ซึ่งจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมด้วย คำสรรพนามแบ่งตามลักษณะการใช้ได้ 3 ประเภทคือ

1. คำสรรพนามบุรุษที่ 1
2. คำสรรพนามบุรุษที่ 2
3. คำสรรพนามบุรุษที่ 3

1. คำสรรพนามบุรุษที่ 1 คือ คำสรรพนามที่ใช้แทนตัวผู้พูด ได้แก่ คำ กู [ku:¹] เป็น [pɔ̌ n⁴] ฮา [ha:⁴] ตู [tu:¹] เฮา [haw²] และคำเรียกเครือญาติ

กู [ku:¹] เป็นคำสรรพนามที่ใช้กับบุคคลในระดับเดียวกัน ใช้ได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชายแต่ส่วนมากมักเป็นผู้หญิงใช้ ใช้คู่กับคำว่า มึง [min²] ในบุรุษที่ 2 ไม่ถือว่าเป็นคำหยาบ ใช้เป็นการทั่วไป แต่ไม่ใช้กับผู้ใหญ่ แต่ผู้ใหญ่ใช้กับผู้น้อยได้ กับคนแปลกหน้าหรือคนไม่ค่อยคุ้นเคยก็จะไม่ใช่ จะใช้คำอื่นแทน เช่น

กู	มี	ลูก	สาว	สาม	คุณ
[ku: ¹]	mi: ⁷	lu:k ⁴	sa:m ¹	sa:m ¹	khun ⁷]
กู	มี	ลูก	สาว	สาม	คน

กู	อิม	มี	แม่
[ku: ¹]	m ³	mi: ⁷	me: ²]

กู	ยังไม	มี	เมีย
----	-------	----	------

เป็น [p^๐ n⁴] สรรพนามบุรุษที่ 1 ที่ผู้น้อยใช้กับผู้ใหญ่ ใช้ได้ทั้งผู้หญิง ชาย เช่น

เป็น	ป็น	ลูก	คุณ	หล้า
[pɔ̌ n ⁴]	pin ¹	lu:k ⁴	khun ²	la: ⁵]
ฉัน	เป็น	ลูก	คน	หล้า

เป็น	อยู่	ไก	วัด
[pɔ̌ n ⁴]	ju: ³	kaj ⁵	wat ⁴]
ฉัน	อยู่	ไก่	วัด

ฮา [ha: ⁴] คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ที่ผู้ชายใช้กับคนระดับเดียวกัน และสนิทสนมกัน ผู้ใหญ่ที่สนิทสนมกันมาก ๆ บางทีก็ใช้คำนี้ และใช้คู่กับคำว่า คิง [kin ⁴] ในสรรพนามบุรุษที่ 2 เช่น

ฮา	มี	ปี	ไป	สอง	คุณ
[ha: ⁴	mi: ²	pi: ⁴	paj ⁶	so:n1	Khun ⁷
กู	มี	พี่	สะไร	สอง	คน
ฮา	เมื่อ	ก่อน	น้อ		
[ha: ⁴	ma: ²	kon ³	no: ⁸		
กู	ไป	ก่อน	นะ		

ตุ้ [tu: ¹] เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 ใช้เป็นเอกพจน์ หรือพหูพจน์ ก็ได้ อาจหมายถึง กู, ฉัน, เรา ในภาษาไทยกลาง ใช้กับคนที่คุ้นเคยกัน คู่กับคำว่า สู [su: ¹] ในสรรพนามบุรุษที่ 2 เช่น

ตุ้	อิม	โก		
[tu: ¹	m ³	ko: ¹		
กู (ฉัน)	ไม่	กลัว		
ตุ้	เงะ	ไห	เงะ	น่า
[tu: 1	ne? 4	haj 4	ne? 4	na:2]
เรา	ทำ	ไร่	ทำ	นา

เฮ้า [haw ²] เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 ใช้เป็นพหูพจน์ หมายถึง เรา

เฮ้า	อิม	โก
[haw ²	m ³	ko: ¹
เรา	ไม่	กลัว

นอกจากนี้ก็ใช้คำเรียกเครือญาติ เช่น ป่อ [pɔ: ⁴] ‘พ่อ’, แม่ [ma: ⁴] ‘แม่’, ป่อ อัย [pɔ: ⁴ ?aj ⁵] ‘ปู่, ตา’ (ใช้กับเชื้อสายตรง) ป่อ โหลง [pɔ: ⁴ lo:n ¹] ‘พ่อหลวง’ (ใช้กับคนสูงอายุทั่วไป) ปี [pi: ⁴] ‘พี่’, น้อง [nɔ: n 6] ‘น้อง’ คำว่า “ปี” “น้อง” เป็นคำใหม่ที่เข้าไปเพราะอิทธิพลของภาษาคำเมือง “ปี” แทนตัวเองในฐานะมีอายุสูงกว่า ส่วน “น้อง” แทนตัวเองในฐานะอายุน้อยกว่า ใช้ได้ทั้งหญิงและชาย

2. คำสรรพนามบุรุษที่ 2 คือ คำสรรพนามที่ใช้แทนผู้ที่พูดด้วย คำที่ใช้ได้แก่ มึง [m + ɲ ²] ‘มึง’, คิง [kin ²] ‘มึง’ สู [su: ¹] โต [to: ¹] ‘เธอ’ และคำเรียกเครือญาติ

มึง [m + ɲ ²] สรรพนามที่ใช้คู่กับสรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า ‘กู’ เช่น

มึง	กีน	อิม	หญัง	हां
[min ²	kin 1	m ³	ɲaŋ ¹	ha: ³
มึง	กีน	อะไร		นะ
มึง	ไป	ไหน	มา	

[min ²	paj ¹	naj ¹	ma: ⁷
มิ่ง	ไป	ไหน	มา

คิ่ง [kin²] เป็นสรรพนามที่ใช้คู่กับสรรพนามบุรุษที่ 1 ฮา [ha:⁴] เช่น

คิ่ง	หว่า	อิม	หญ้ง	กั้น
[khin ²	wa: ⁴	ŋ ³	ŋaŋ ¹	kan ¹]
มิ่ง	ว่า	อะไร		กัน

คิ่ง	เญะ	อิม	หญ้ง
[khin ²	ŋe? ⁴	m ³	ŋaŋ ¹]
มิ่ง	ทำ	อะไร	

สู [su:¹] ใช้คู่กับคำว่า ตู [tu:¹] เช่น

สู	เญะ	อิม	หญ้ง	กั้น
[su: ¹	ŋe? ⁴	m ³	ŋaŋ ¹	kan ¹]
มิ่ง	ทำ	อะไร		กัน

สู	ไป	ไหน	มา
[su: ¹	paj ¹	naj ¹	ma: ⁷]
มิ่ง	ไป	ไหน	มา

โต้ [to:¹] ใช้คู่กับคำว่า เป็น [p n³] เช่น

โต้	หว่า	น้าม	ป็น	ก่อ
[to: ¹	wa: ⁴	na:m ⁶	pin ¹	ko: ³]
เธอ	ว่า	น้ำ	เป็น	ไหม

โต้	ป็น	คู	หนี
[to: ¹	pin ⁷	khu: ²	ni: ⁶]
เธอ	เป็น	ครู	หรือ

คำเรียกเครือญาติที่ใช้ เช่นเดียวกับคำที่ใช้ในบุรุษที่ 1

3. คำสรรพนามบุรุษที่ 3 คือ คำสรรพนามที่ใช้แทนผู้ที่ถูกกล่าวถึง คำที่ใช้ได้แก่ คำมัน [man²] ‘มัน’, เขา [khow¹] ‘เขา’ เป๊ [p n³] ‘ท่าน’ และคำเรียกเครือญาติ (บางที่มีชื่อต่อท้าย บางที่ไม่ต้องมี ถ้าสามารถสื่อความหมายเข้าใจกันได้)

มัน [man²] ใช้ทั่ว ๆ ไปทั้งกับคนที่มีฐานะเท่ากัน และสัตว์ เช่น

มัน	ป็น	คุน	จี้	ค่าน
[man ²	pin ¹	khun ⁷	khi: ³	kha:n ⁸]
มัน	เป็น	คน	จี้	เกียด

มัน	ตำ	น้ำม	พริก	ล่ำ
[man ²	tam ¹	na:m ⁸	khi: ³	lam ²]
มัน	ตำ	น้ำ	พริก	อร่อย

เขา [khaw] ใช้ทั่ว ๆ ไปกับคนที่ฐานะเท่ากันเช่นเดียวกับคำว่า “ มัน ” แต่แสดงความสุภาพมากกว่า เช่น

เขา	มา	อิม	ว่า
[khaw ¹	ma: ⁷	ŋ ⁴	wa: ²]
เขา	มา	เมื่อวาน	

เขา	หว่าย	น้ำม	อิม	จ่าง
[khaw ¹	wa:j ³	na:m ⁸	ŋ ³	ca:ŋ ⁴]
เขา	ว่าย	น้ำ	ไม่	เป็น

เป็น [pɤŋ³] ใช้กับคนที่ฐานะสูงกว่า แต่ใช้น้อย ส่วนใหญ่จะใช้คำเรียกเครือญาติแทน เช่น

เป็น	อิม	อยู่
[pɤŋ ³	ŋ ³	ju: ³]
ท่าน	ไม่	อยู่

เป็น	ไป	กัน	หลาย	คุณ
[pɤŋ ³	paj ¹	kan ¹	la:j ¹	khun ⁷]
ท่าน	ไป	กัน	หลาย	คน

คำสรรพนามบุรุษที่ 3 ที่เป็นพหูพจน์ อาจใช้คำว่า “ หมู่ [mu:³] นำหน้าก็ได้ ไม่ใช่ก็ได้ ปกติไม่นิยมใช้ ใช้สรรพนามโดด ๆ เลย

ตัวอย่างคำเรียกเครือญาติที่ใช้แทนคำสรรพนามบุรุษที่ 1

พ่อ	กำ	ลั้ง	ซุด	ดิน	อยู่	ใน	โสน
[pɔ: ⁴	kam ¹	lan ⁷	khut ¹	din ⁷	ju: ³	naj ⁷	so:n ¹]
พ่อ	กำ	ลั้ง	ซุด	ดิน	อยู่	ใน	สวน

แม่	กำ	ลั้ง	ไกว	อยู่
[mɛ: ⁴	kam ¹	lan ⁷	kwaj ¹	?u: ³]
แม่	กำ	ลั้ง	ไกว	เปล

ตัวอย่างคำเรียกเครือญาติที่ใช้แทนคำสรรพนามบุรุษที่ 2

ลุง	सान	อิม	หญ้ง
[luŋ ²	sa:n ¹	m ³	ŋaŋ ¹]
ลุง	सान	อะไร	

ป่อ อ้าย แม่ ไหน มา
 [pɔː⁴ ?uj⁵ maː² naj¹ maː⁷]
 พ่อ อ้าย ไป ไหน มา
 (ตา)

แม่ อ้าย ก็น เข้า แล่ง แล่ว น้า
 [mɛː⁴ ?uj⁵ kin¹ khaw⁵ lɛːŋ² lɛw⁶ naː²]
 แม่ อ้าย ก็น ข้าว เย็น แล่ว หรือ
 (ยาย)

บ้าน หัง น้า อยู่ ไก่ เก้า
 [baːn⁵ haŋ¹ naː⁸ juː³ kaj¹ kaw¹]
 บ้าน ของ น้า อยู่ ไกล ไหม

ตัวอย่างคำเรียกเครือญาติที่ใช้แทนคำสรรพนามบุรุษที่ 3

แม่ หัง มึง อยู่ บ้าน เก้า
 [mɛː⁴ haŋ¹ miŋ⁷ juː³ baːn⁵ kaw¹]
 แม่ ของ มึง อยู่ บ้าน ไหม

กู แม่ หลีน น้าม กั๊บ ปี่ มึง
 [kuː¹ mɔː⁷ lin⁴ naːm¹ kap¹ piː⁴ miŋ⁴]
 กู ไป เล่น น้า กั๊บ พี่ มึง

การใช้คำสรรพนามของภาษาลื้อ เหมือนกับภาษาตระกูลไท ส่วนใหญ่คือ ต้องคำนึงถึงชั้น
 ของบุคคล กาลเทศะ วัย เพศ ความสุภาพ ความใกล้ชิด หรือคตินิยมสนทสนม ซึ่งสะท้อนให้เห็น
 สภาพทางสังคมของชาวไทลื้อ ไม่แตกต่างจากชาวไทยทั่วไปนัก และถ้าจะเปรียบเทียบกับไทยภาค
 กลาง สภาพสังคมไทลื้อมีความซับซ้อนน้อยกว่า สังเกตจากที่มีคำสรรพนามใช้น้อยกว่าและไม่ซับซ้อน
 เท่ากับภาษาไทยกลาง สภาพความซับซ้อนของสังคมชาวไทลื้ออาจเทียบได้กับชาวไทยภาคเหนือ ที่พูด
 ภาษาคำเมือง เพราะมีคำสรรพนามใช้น้อย มีความซับซ้อนใกล้เคียงกัน และโดยเหตุที่ชาวไทลื้อไม่
 ค่อยได้เกี่ยวข้องกับคนที่พูดภาษาอื่นมากนัก ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับชาวไทยภาคเหนือเท่านั้น ไม่
 เหมือนกับชาวไทยภาคกลาง ชาวไทลื้อจึงสามารถรักษาสภาพสังคมเดิมไว้ได้มากกว่าชาวไทยภาคกลาง

คำลักษณนาม

คำลักษณนาม เป็นคำที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้บอกลักษณะของคำนาม จำนวนนับ หรือประมาณ โดยขยายคำนามที่อยู่ข้างหน้า ทำให้คำที่มีความหมายหลายความหมาย มีความหมายชัดเจนขึ้น เช่น กา 3 ใบ กับ กา 3 ตัว หรือใช้ชี้เฉพาะว่าเป็นคนนั้น คนนี้ เป็นต้น⁹

คำลักษณนามไม่ใช่คำประเภทสากลเหมือนคำนาม และคำกริยา คือไม่มีในทุกภาษา หมายความว่า คำลักษณนามมีใช้เฉพาะในบางภาษาเท่านั้น ผิดกับคำนามและคำกริยา ซึ่งมีใช้ในทุกภาษา จึงเป็นคำประเภทสากล

ภาษาตระกูลไท เป็นภาษาที่มีลักษณนามใช้ และให้ความสำคัญแก่คำประเภนี้มาแต่เดิม คำลักษณนามในภาษาลื้อจึงมีเช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทอื่น ๆ ในที่นี้จะจำแนกกล่าวเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ตำแหน่งของคำลักษณนาม
2. ประเภทของคำลักษณนาม

1. ตำแหน่งของคำลักษณนาม ตำแหน่งคำลักษณนามแต่ดั้งเดิมใช้นำหน้าคำนามต่าง ๆ เช่น หัวหอม หัวกระเทียม วงแหวน ดวงใจ เส้นผม ฯลฯ ต่อมาในบางภาษาลื้อคำเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไป จะพบว่าบางลื้อใช้เฉพาะคำว่า หอม กระเทียม แหวน ใจ กระผม เท่านั้น บางลื้อยังคงใช้ทั้งที่มีคำลักษณนามนำหน้าและไม่มี บางลื้อได้ย้ายตำแหน่งมาอยู่หลังคำนาม และตัวเลข¹⁰ ตำแหน่งคำลักษณนามของภาษาลื้อมีทั้งอยู่หลังคำนามและตัวเลข หรือคำบอกประมาณและหน้าคำนาม แต่ส่วนใหญ่จะอยู่หลังคำนาม และตัวเลข หรือคำบอกประมาณ เช่น

หลูก [lu:k ⁴]	สาว sa:w ¹	สาม sa:m ¹	คุน khun ⁷
ลูก	สาว	สาม	คน
ดอก [ɔ:k ³]	ไม้ maj ⁸	สีบ sip ¹	ดอก ɔ:k ³
ดอก	ไม้	สีบ	ดอก
หมา [ma: ¹]	สี si: ³	โต ɔ:k ³	
หมา	สี	ตัว	
แก้ว [kaw ⁵]	ไม้ maj ⁶	ทก hok ¹	แก้ว k (kaw ⁵)
ตัน	ไม้	ทก	ตัน

คำลักษณะนามที่ยังคงใช้นำหน้าคำนามอยู่ก็ยังคงมี เช่น

หมู่ ³	หนก ⁴	บั้น ²	อยู่ ³	บัน ⁷	ฟ้า ⁶				
[mu:	nok	bin	ju:	bon	fa:]				
ฝูง	นก	บิน	อยู่	บน	ฟ้า				
หมู่	ป่อ	อ้อย	แหม่	อ้อย	ไป	วัด	กัน	มา	
[mu:3	pɔ:4	?uj5	mɛ:4	?uj5	paj1	wat4	kan1	ma:7]	
พวก	ตา			ยาย		ไป	วัด	กัน	มา

2. ประเภทของคำลักษณะนาม คำที่นำมาใช้เป็นคำลักษณะนาม เหมือนกับภาษาไทย กลาง คือไม่ได้สร้างคำแปลกใหม่ขึ้นเป็นพิเศษ แต่ได้จาก คำนาม คำสรรพนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ ที่มีอยู่เดิมนั่นเอง นำมากำหนดขึ้นใหม่ โดยการเปรียบเทียบหรืออนุโลม เพื่อบอกลักษณะของคำนามนั้น ๆ ประเภทของคำลักษณะนามจำแนกเป็น 3 ประเภท คือ

- 2.1 คำลักษณะนามที่ใช้กับคน
- 2.2 คำลักษณะนามที่ใช้กับสัตว์และพืช
- 2.3 คำลักษณะนามที่ใช้กับสิ่งของ

2.1 คำลักษณะนามที่ใช้กับคน ใช้คำว่า คู่่น [khun²] ‘คน’ กับคนสามัญทั่วไปและใช้คำว่า หมู่ [mu:³] เพื่อบอกจำนวนที่มีมาก เช่น

บ้าน	โต	มี	กี้	คู่่น			
[ba:n ⁵	to: ¹	mi: ⁷	ki: ³	khum ⁷]			
บ้าน	เธอ	มี	กี้	คน			
หมู่	โต	มา	หลิน	น้ำม	กัน	กี้	คู่่น
[mu: ³	to: ¹	ma: ⁷	lin ⁴	na:m ⁶	kan ¹	ki: ³	khun ⁷]
พวก	เธอ	มา	เล่น	น้ำ	กัน	กี้	คน
คู่่น	หมู่	นั้น	ไป	เอ้า	มื่อ	กัน	
[khun ²	mu: ³	nan ⁶	paj ¹	?aw ⁷	mi: ⁶	kan1]	
คน	กลุ่ม	นั้น	ไป	ลงแขก	กัน		

2.2 คำลักษณะนามที่ใช้กับสัตว์และพืช คำลักษณะนามที่ใช้กับสัตว์ใช้คำว่า โต [to:¹] ‘ตัว’ กับสัตว์ทุกชนิด อยู่หลังคำบอกจำนวน เช่น

หมา	สอง	โต
[ma: ¹	so:ɯ ¹	to: ¹]
หมา	สอง	ตัว

อี	บี้	ห้า	โต
[ʔi: ³	bi:n ⁷	ha: ⁵	to: ¹
ค่างคาว		ห้า	ตัว

ป่า	เหญน	เก้า	โต
[pa:1	ne:n1	kaw5	to:1]
ปลา	ไหล	เก้า	ตัว

หนก	กอก	แก	สอง	โต
[nok4	kok1	ke:1	so:n ¹	to:1]
นก	พืราบ		สอง	ตัว

สำหรับคำลักษณะนามที่ใช้กับพืชมีอยู่หลายตัว ใช้ตามลักษณะของพืชต่าง ๆ ได้แก่คำต่อไปนี้
ดอก [ɔ̌ : k³] ใช้เป็นลักษณะนามของดอกไม้ต่าง ๆ และใช้นำหน้าดอกไม้ชนิดต่าง ๆ ด้วย

เช่น

ดอก	ด้าย	สีบ	ดอก
[dɔ̌ : k ³]	da:j ⁵	sip ¹	dɔ̌ : k ³]
ดอก	หงอนไก่	สีบ	ดอก

ดอก	กะ	หล่อม	ข้าว	ดอก
[ɔ̌ : k ³	ka? ¹	lom ⁴	sa:w ²	dɔ̌ : k ³]
ดอก	บานไม่รู้โรย		ยี่สิบ	ดอก

ดอก	บ้าน	ญุ่น	สีบ	ห้า	ดอก
[ɔ̌ : k ³	ba:n ⁷	jin ²	sip ¹	ha: ⁵	ɔ̌ : k ³]
ดอก	บาน	เย็น	สีบ	ห้า	ดอก

ดอก	ไม้	บ้าน	หก	ดอก
[ɔ̌ : k ³	maj ⁸	ba:n ²	hok ¹	dɔ̌ : k ³]
ดอก	ไม้	บาน	หก	ดอก

เก้า □ ใช้ตรงกับคำว่า “ต้น” ในภาษาไทยกลาง ซึ่งนอกจากจะเป็นลักษณะนามอยู่หลังคำบอกจำนวนแล้ว ยังใช้นำหน้าคำด้วย เช่น

เก้า	อึม	โมง	ห้า	เก้า
[kaw ⁶	m ¹	mo:n ⁸	ha: ⁵	kaw ⁶]
ต้น	มะม่วง		ห้า	ต้น

เก้า	ไม้	สีบ	เอ็ด	เก้า
[kaw ⁶	maj ⁶	sip ¹	?et ¹	kaw ⁸]

ตัน	ไม้	สิบ	เอ็ด	ตัน
เก้า [kaw ⁶	อี่ม m ⁶	หนูน nun ¹	สาม sa:m ¹	เก้า kaw ⁸]
ตัน	ขุ่น		สาม	ตัน
เก้า [kaw ⁶	อี่ม m ³	ตัน tan ⁷	สี่ si: ³	เก้า kaw ⁸]
ตัน	พุทรา		สี่	ตัน

คำว่า “เก้า” ยังมีที่ใช้กว้างขวางกว่าคำว่า “ตัน” ในภาษาไทยกลาง คือใช้ตรงกับคำว่า “กอ” อีก เช่น

เก้า	ไผ่	สอง	เก้า
[kaw ⁶	phaj ³	ɔ: ^ก 1	kaw ⁸]
กอ	ไผ่	สอง	กอ
เก้า	โก้ย	เจ็ด	เก้า
[kaw ⁶	koj ⁵	cet ¹	kaw ⁸]
กอ	กล้วย	เจ็ด	กอ

แก่น [kɛn³] ใช้ตรงกับคำว่า “ลูก , ผล” ในภาษาไทยกลาง ใช้กับผลไม้ทั่วไป เช่น

อี่ม [m ¹	โก้ย koj ⁵	ซาว sa:w ²	แก่น kɛn ³]	
ผลั้ง		ยี่สิบ	ลูก	
อี่ม [m ³	แตง tɛːn ¹	ซ่าง saːn ⁵	สอง ɔːn ¹	แก่น kɛn ³]
แตงไทย			สอง	ลูก
อี่ม [m ¹	แห่น nɛː ³	ห้า haː ⁵	แก่น kɛn ³]	
น้อยหน้า		ห้า	ลูก	
อี่ม [m ³	ป้าว pa:w ⁸	สิบ sip ¹	แก่น kɛn ³]	
มะพร้าว		สิบ	ลูก	

กำ [kam¹] ใช้กับพืชผักที่นำมามัดรวมกัน ตรงกับคำว่า “กำ” ในภาษาไทยกลาง เช่น

ผัก	แขก	หก	กำ		
[phak ¹	khɛ :p ⁴	hok ¹	kam ¹]		
ผัก	ตำลึง	หก	กำ		
ผัก	หละ	สี่	กำ		
[phak ¹	la? ¹	si: ³	kam ¹]		
ผัก	ชะอม	สี่	กำ		
ใบ	โห	ละ	ผ้า	สิบ	กำ
[baj ²	ho: ¹	la? ⁴	pha: ²	sip ¹	kam ¹]
ใบ	โห	ระ	พา	สิบ	กำ

โล่ง [lo:n²] ตรงกับคำ “รวง” ในภาษาไทยกลางใช้กับรวงข้าวเท่านั้น เช่น

โล่ง	เข้า	ข้าว	เอ็ด	โล่ง
[lo:n ²	khaw ⁵	sa:w ²	?et ¹	lo:n ⁷]
รวง	ข้าว	ยี่สิบ	เอ็ด	รวง

เขา	เก็บ	โล่ง	เข้า	เหนว	มา	ผ่อ	แปด	โล่ง
[khaw ¹	kep ¹	lo:n ⁷	khaw ⁵	ne:w ¹	ma: ⁷	phɔ : ³	pɛ :t ³	lo:n ⁷]
เขา	เก็บ	รวง	ข้าว	เหนียว	มา	ดู	แปด	รวง

ล่ำ [lam²] ตรงกับคำว่า “ล่ำ” ในภาษาไทยกลาง ใช้กับไม้ไผ่ และอ้อยที่ตัดออกจากกอแล้ว เช่น

ไผ่	ห้า	ล่ำ
[phaj ³	ha: ⁵	lam ²]
ไผ่	ห้า	ล่ำ

อ้อย	สาม	ล่ำ
[?oj ⁵	sa:m ¹	lam ²]
อ้อย	สาม	ล่ำ

2.3 คำลักษณะนามที่ใช้กับสิ่งของ จะใช้คำต่อไปนี้คือ ใบ [bai²] แก่น [kɛn²] โต [to:¹] อัน [ʔan²] หลิม [lim³] และดุ้น [dun⁵]

ใบ [bai²] ใช้กับภาชนะและสิ่งของที่มีลักษณะทรงกลม ตรงกับที่ภาษาไทยกลาง ใช้คำว่า “ลูก , ใบ” เช่น

หม้อ	สาม	ใบ
[mɔ ⁵ :	sa:m ¹	baj ⁷]

หม้อ	สาม	ใบ
แก้ว	แปด	ใบ
[kɛw: ⁵	pɛ:t ³	baj ⁷]
แก้ว	แปด	ใบ
จ๋าน	หก	ใบ
[ca:n ¹	hok ¹	baj ⁷]
ชาม	หก	ใบ

แก่น [kɛ n³] นอกจากจะใช้กับผลไม้ดังกล่าวแล้วยังใช้กับภาชนะสิ่งของ ซึ่งตรงกับที่ภาษาไทยกลางใช้คำว่า “ลูก” อีกด้วย แก่นใช้ต่างกับใบที่ขนาดคือ ของที่มีขนาดใหญ่ จะใช้คำว่า “แก่น” แทน “ใบ” เช่น

ส้า	สิบ	แก่น
[sa: ⁵	sip ¹	kɛ n ³]
ตะกร้า	สิบ	ลูก
ไห	สอง	แก่น
[haj ¹	ɔ:n ¹	kɛ n ³]
ไห	สอง	ลูก

โต [to:1] นอกจากจะใช้กับสัตว์ทุกชนิดแล้วยังใช้กับสิ่งของประเภทโต๊ะ เก้าอี้ เสื่อ กางเกง ได้อีกเช่น

ตั่ง	หนัง	หนัง	โต
[tan ³	nan ³	nin ³	to: ¹]
เก้าอี้	นั่ง	หนัง	ตัว
ตั่ง	หวาย	สี่	โต
[tan ³	wa:j ¹	si: ³	to: ¹]
เก้าอี้	หวาย	สี่	ตัว
โต๊ะ	สอง	โต	
[to: ¹	ɔ: ¹	to: ¹]	
โต๊ะ	สอง	ตัว	
เสื่อ	ห้า	โต	
[sɔ: ⁵	ha: ⁵	to: ¹]	
เสื่อ	ห้า	ตัว	

เต๋ว	สาม	โต๋
[tew ¹]	sa:m ¹	to: ¹]
กางเกง	สาม	ตัว

อัน [ʔan²] ตรงกับคำว่า “อัน” ในภาษาไทยกลาง ใช้กับสิ่งของที่ไม่เฉพาะเจาะจงลักษณะของสิ่งของนั้น อาจใช้ร่วมกับลักษณะนามอื่น ๆ ได้เช่น

ไต้	สิบ	ห้า	อัน
[taj ⁵]	sip ¹	ha: ⁵	ʔan ²]
ไต้	สิบ	ห้า	อัน

ดุ้ง	สอง	อัน
[dun ⁵]	sɔ: ¹]	ʔan ⁷]
กระดุ้ง	สอง	อัน

หลิม [lim³] ตรงกับคำว่า “เล่ม” ในภาษาไทยกลางใช้กับสมุด หนังสือ เช่น

สะ	หมุด	สอง	หลิม
[sa? ³]	mut ¹	sɔ: ¹	lim ³]
	สมุด	สอง	เล่ม

หนัง	สือ	สาม	หลิม
[nan ¹]	st: ¹	sa:m ¹	lim ³]
หนัง	สือ	สาม	เล่ม

ดุ้น [dun] ตรงกับคำว่า “ดุ้น” ในภาษาไทยกลาง ใช้เป็นลักษณะนาม เรียกท่อนไม้ขนาดเล็ก เช่น

โหล	สาม	ดุ้น
[lo: ¹]	sa:m ¹	dun ⁵]
ฟืน	สาม	อัน (ดุ้น, ท่อน)

คำนำหน้าชื่อ

ภาษาไทยกลางมีคำนำหน้าชื่อ เช่น คุณ นาย นาง นางสาว เด็กหญิง เด็กชาย เป็นต้น ในภาษาอีสานก็มีคำลักษณะนี้ แต่มีไม่มาก และไม่พิสดารเท่าคำพวกนี้ นอกจากพยางค์ “อึม” [m3] ดังกล่าวในข้อ 3 เรื่องพยางค์แล้ว ก็มีคำอื่นได้แก่ บ่า [ba:3] และอี [ʔi:3]

บ่า	[ba: ³]	ใช้นำหน้าชื่อผู้ชายทั่วไป
อี	[ʔi: ³]	ใช้นำหน้าชื่อผู้หญิงทั่วไป

คำลงท้ายวลีหรือประโยค

คำลงท้ายวลีหรือประโยค เป็นคำแสดงความรู้สึกของผู้พูด ประโยค ๆ เดียวอาจสื่อความหมายได้หลายอย่าง ถ้าใช้คำลงท้ายต่างกัน เช่น คำว่า “ดู ถ้าพูดว่า ”ดูเสีย” หรือ “ดูชะ” ก็เป็นคำสั่ง ถ้าพูดว่า “ดูนะ” ก็เป็นการขออนุญาต ถ้าพูดว่า “ดูน่า” ก็เป็นการแสดงการบอกรู้ ๆ ฯลฯ ในภาษาลื้อก็มีคำลักษณะนี้คือ คำดังต่อไปนี้

เก๋ [kaw¹] แสดงความรู้สึกสงสัย ใช้ในวลีหรือประโยคที่เป็นคำถาม อาจเทียบได้กับคำว่า “ไหม” ในภาษาไทยกลาง ตัวอย่างเช่น

มิ่ง	ฮัก	กู	เก๋
[min ²]	hak ⁴	ku: ¹	kaw ¹]
มิ่ง	รัก	กู	ไหม
บ้าน	อยู่	ไก่อ	เก๋
[ba:n ⁵]	ju: ³	kaj ¹	kaw ¹]
บ้าน	อยู่	ไกล	ไหม

ก่อ [kɔ:3] ใช้เช่นเดียวกับคำว่า “เก๋” เข้าใจว่าเป็นคำใหม่ที่ยืมไปจากภาษาคำเมือง เนื่องจากคำเมืองใช้คำนี้ในลักษณะอย่างเดียวกันเป็นการทั่วไป

แนอ [nɛ:⁶] เป็นคำลงท้ายเป็นเชิงขออนุญาต คล้ายกับคำว่า “นะ” ในภาษาไทยกลางเช่น

กู	เมื่อ	ก่อน	แนอ
[ku: ¹]	mɛ: ⁷	kɛ n ³	nɛ: ⁸]
กู	ไป	ก่อน	นะ

น่า [na:²] ใช้แสดงความสงสัยคล้ายกับคำว่า “หรือ” ในภาษาไทยกลาง เช่น

กิน	เข้า	แล่ง	แล้ว	น่า
[kin ¹]	khaw ⁵	ɛ:n ²	ɛw ⁶	na: ²]
กิน	ข้าว	เย็น	แล้ว	หรือ

คำว่า “น่า” บางทีใช้คำว่า หว่อ น่า [ɰw:⁴ na:²] แทนได้ ในความหมายว่า “หรือยัง”

हां [ha:³] ใช้ลงท้ายเป็นการแสดงความสงสัย และย้าให้ตอบ คำตอบจะตอบได้กว้างเพราะผู้ถามไม่ค่อยจะแน่ใจ อาจเทียบได้กับคำว่า “รี , ละ , นะ” ในภาษาไทยกลาง เช่น

ไค	हां
[khaj ²]	ha: ³]
ใคร	ละ (รี, นะ)

มิ่ง	กิน	อืม	หญัง	हां
[min ²]	kin ¹	m ³ ₁	ɲaŋ ¹	ha: ³]

มิ่ง	กิน	อะไร	นะ		
มิ่ง [min] ²	มี mi: ²	เล็ง ๒: ⁴	อิม m̥ ³	หญ้ง ŋan ¹	हां ha: ³
มิ่ง	มี	เรื่อง (ธุระ)	อะไร		รี

นี่ [ni:⁶] มีความหมายทำนองเดียวกับคำว่า “หรือ” ในภาษาไทยกลางเหมือนกันแสดงความสงสัยแต่ค่อนข้างจะแน่ใจว่าเป็นอย่างทีสงสัยนั้นจริง และใช้เป็นการย้าคำถามเพื่อต้องการคำตอบว่าเป็นจริงตามที่สงสัย เช่น

มิ่ง	เมื่อ	งาน	แต่ง	งาน	มา	นี่
[min] ²	m̥: ²	ŋa:n ²	tɛŋ ³	ŋa:n ²	ma: ²	ni: ⁶
มิ่ง	ไป	งาน	แต่ง	งาน	มา	หรือ
ได้น	เหม	ตี	นี่			
[do:n] ²	mɛ: ⁴	ti: ¹	ni: ⁸			
ถูก	แม่	ตี	หรือ			

จะ [ca?¹] ใช้แสดงความสงสัยในเชิงว่าคล้าย ๆ จะรู้อยู่แล้ว คล้าย ๆ กับ นี่ [ni:⁶] แต่เป็นลักษณะหยอกล้อ เช่น

ไค้	จะ			
[khaj] ²	ca? ¹			
ใคร	หรือ			
หมา	มัน	เห่า	ไค้	จะ
[ma: ¹	man ⁷	haw ³	khaj ⁷	ca? ¹
หมา	มัน	เห่า	ใคร	หรือ

อ๊ ญา [ʔi:² na:¹] ใช้ลงท้ายเป็นเชิงย้ากำหนดแน่นอนอกเทียบได้กับคำว่า “เอง” ในภาษาไทยกลาง เช่น

กู	อ๊	ญา
[ku: ¹	ʔi: ⁷	ŋa: ¹
กู	เอง	
ป่อ	อ๊	ญา
[pɔ: ⁴	ʔi: ²	ŋa: ¹
ป่อ	เอง	

อึมหญ้ง [m̥³ ɲan¹] ใช้ในประโยคคำถาม ในความหมายว่า “อะไร” เช่น

ลूं	เงะ	ก่าน	อึม	หญ้ง
[luŋ] ²	ŋe? ⁴	ka:n ¹	m̥ ³	ŋan ¹

ลุง	ทำ	งาน	อะไร
มิ่ง	ตะ	ซื่อ	อิม
[min ²]	ta? ¹	si: ⁸	m ³
มิ่ง	จะ	ซื่อ	อะไร

อึ้ง ฮื่อ [nan2 hi:2] ใช้ในประโยคคำถาม ในความหมายว่า “อย่างไร” เช่น

ป้า	ขาย	อึ้ง	ฮื่อ
[pa: ¹	kan: ¹	nan ¹	hi: ⁷]
ป้า	ขาย	อย่างไร	

ส้า	सान	อึ้ง	ฮื่อ
[sa: ⁵	sa:n ¹	nan ¹	hi: ⁷]
ตะกร้า	सान	อย่างไร	

อู๋ม ไ้ [na:m2 dai 2] ใช้ประโยคคำถามในความหมายว่า “เมื่อไร” เช่น

ป้อ	หัง	มิ่ง	มา	อู๋ม	ไ้
[pɔ: ⁴	han ¹	min ⁷	ma: ²	na:m ²	dai ²]
ป้อ	หัง	มิ่ง	มา	เมื่อ	ไร

ฮ้อง [hɔŋ4] ตรงกับคำว่า “บ้าง” ในภาษาไทยกลาง เช่น

แก้ง	หน่อ	ใส่	อิม	หยัง	ฮ้อง
[kɛ:n ¹	no: ³	saj ³	m ³	nan ¹	hɔŋ ⁴]
แก้ง	หน้อย	ใส่	อะไร		บ้าง

มิ่ง	ตะ	ซื่อ	อิม	หยัง	ฮ้อง
[min ²	ta? ¹	si: ⁸	m ³	nan ¹	hɔŋ ⁴]
มิ่ง	จะ	ซื่อ	อะไร		

บ้าง

คำบุพบท

การใช้คำบุพบทภาษาลื้อใช้ทำนองเดียวกับภาษาไทยกลาง คือบางทีก็ลดคำบุพบทได้บางทีก็ไม่ได้แล้วแต่ผู้ใช้ บางทีลดไม่ได้ เพราะความหมายจะไม่ชัดเจน ความแตกต่างอยู่ที่คำที่ใช้บางทีก็เป็นคำๆ เดียวกัน แต่ออกเสียงต่างกันไปบ้าง บางทีก็เป็นคำคนละคำ เช่น

เสื่อ	ใหม่	(หัง)	กู	สี่	แต่ง				
[sɛ: ⁵	maj ³	(han ¹)	ku: ¹	si: ¹	dɛ ⁷ ɲ ⁷]				
เสื่อ	ใหม่	ของ	กู	สี่	แต่ง				
ป่อ	จ่าย	ตี	กำ	ลั่ง	มา	ปิ่น	ป่อ	(หัง)	กู
[pɔ: ⁴	ca:j ²	ti: ⁴	kam ¹	lan ⁷	ma: ²	pin ¹	pɔ: ⁴	(han ¹)	ku: ¹
ผู้	ชาย	ที่	กำ	ลั่ง	มา	เป็น	พ่อ	(ของ)	กู
	หมู่	หนก	ปิ่น	อยู่	บน	ฟ้า			
	[mu: ³	nok ⁴	bin ²	ju: ³	bon ⁷	fa: ⁶]			
	ฝูง	นก	ปิ่น	อยู่	บน	ฟ้า			

คำลำดับญาติ

คำลำดับญาตินอกจากใช้แทนคำสรรพนามทั้งบุรุษที่ 1,2 และ 3 ได้ดังกล่าวนมาแล้วคำลำดับญาติยังเป็นอีกลักษณะหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมไทยที่มีการนับญาติ แสดงความผูกพันกันฉันพี่น้อง เช่นเดียวกับสังคมไทยภาคกลาง ไม่ว่าจะเป็นญาติกันจริงหรือไม่ก็ตาม มักจะมีการเรียกพี่เรียกน้อง ลุง ป้า น้า อา ตามแบบสังคมภาคกลาง สังคมไทยลื้อจึงยังเป็นสังคมแบบไทยดั้งเดิมอยู่ คำลำดับญาติภาษาลื้อมีดังต่อไปนี้

คำลำดับญาติฝ่ายบิดา

ป่อ	หมอน	[pɔ: ⁴ mɔ n1]	‘ทวด’ (ผู้ชาย)
เหม	หมอน	[me: ⁴ mɔ n1]	‘ทวด’ (ผู้หญิง)
ป่อ	อ้วย	[pɔ: ⁴ ?uj ⁵]	‘ปู่’
เหม	อ้วย	[me: ⁴ ?uj ⁵]	‘ย่า’
ป่อ	โหลง	[pɔ: ⁴ lo:ɲ ¹]	‘พี่ชายของปู่, ย่า’
เหม	โหลง	[me: ⁴ lo:ɲ ¹]	‘พี่สาวของปู่, ย่า’
ลู่		[luɲ ²]	‘ลุง’
ป้า		[pa: ⁵]	‘ป้า’
ป่อ		[pɔ: ⁴]	‘พ่อ’
อึม	อ้าว	[m ³ ?a:w ⁷]	‘อาผู้ชาย’
อื	อ้าว	[ʔi: ³ ?a: ⁷]	‘อาผู้หญิง’

ปี่	เก่า		[pi: ⁴ kaw ⁶]	‘พี่ชาย (สาว) คนโต’
ปี่	เหต	มา	[pi: ⁴ hɛt ¹ ma: ⁷]	‘พี่ชาย (สาว) คนรองลงมา’
ปี่	เหม	หญิง	[pi: ⁴ me: ⁴ ɲiŋ ¹]	‘พี่สาว’
ปี่	สาว		[pi: ⁴ sa:w ¹]	
น้อง	ป่อ	จ้าย	[nɔ̌ ɲɔ̌ ⁶ pɔ̌: ⁴ ca: ²]	‘น้องชาย’
น้อง	เหม	หญิง	[nɔ̌ ɲɔ̌ ⁶ me: ⁴ ɲiŋ ¹]	‘น้องสาว’
น้อง	สาว		[nɔ̌ ɲɔ̌ ⁶ sa:w]	‘น้องสาว’

คำลำดับญาติฝ่ายมารดา

ภาษาลื้อใช้คำลำดับญาติฝ่ายมารดา เป็นคำ ๆ เดียวกับญาติฝ่ายบิดา ลักษณะนี้แตกต่างกับภาษาไทยกลาง และสังคมไทยภาคกลาง แสดงว่าคำเรียกเครือญาติแบบนี้ของชาวลื้อไม่ซับซ้อนเหมือนชาวไทยภาคกลาง ซึ่งอาจจะพิจารณาได้สองแง่ว่าสังคมไทลื้อไม่ซับซ้อนเท่าสังคมไทยภาคกลางประการหนึ่ง และชาวลื้อให้ความสำคัญกับญาติของทั้งฝ่ายบิดา และมารดาเท่ากันอีกประการหนึ่ง จึงไม่จำแนกให้แตกต่างกัน

คำลำดับญาติที่เกี่ยวกับการสมรส

ป่อ	เห้า	[pɔ̌: ⁴ haw ⁶]	‘พ่อตา , พ่อสามี’
เหม	เห้า	[me: ⁴ haw ⁶]	‘แม่ยาย , แม่สามี’
หลูก	จ้าย	[lu:k ⁴ ca:j ²]	‘ลูกเขย’
หลูก	ไ้	[lu:k ⁴ paj ⁶]	‘ลูกสะใภ้’
ปี่	จ้าย	[pi: ⁴ ca:j ²]	‘พี่เขย’
ปี่	ไ้	[pi: ⁴ paj ⁶]	‘พี่สะใภ้’
น้อง	จ้าย	[nɔ̌ ɲɔ̌ ⁶ ca:j ²]	‘น้องเขย’
น้อง	ไ้	[nɔ̌ ɲɔ̌ ⁶ paj ⁶]	‘น้องสะใภ้’
น่า	เขย	[na: ² kh: ¹]	‘น้าและอาเขย’
อ้า	ไ้	[ʔa: ² paj ⁶]	‘อาสะใภ้’
น่า	ไ้	[na: ⁶ paj ⁶]	‘น้าสะใภ้’

คำเรียกสี

คำเรียกสีส่วนใหญ่จะเหมือนกับภาษาไทยกลางที่แตกต่างไปมีดังนี้

สี	โอัน	[si: ¹ ʔo:n ⁷]	‘สีชมพู’
สี	แหละ	[si: ¹ ɛʔ ⁴]	‘สีน้ำเงิน’
สี	สะ บั้น ง่า	[si: ¹ saʔ ¹ ban ⁷ na: ²]	‘สีไพร’

คำที่ใช้นับวันเดือนปี

คำที่ใช้นับวัน เดือน ปี ไม่ละเอียดย่อยเท่าภาษาไทยกลาง มีคำใช้นับวัน เดือน ปี เพียงดังต่อไปนี้

วัน	นี้	[wan ² ni: ⁶]	‘วันนี้’		
อิม	พุก	[m ⁴ phu:k ⁴]	‘วันพຸ່ງนี้’		
อิม	พุก	วัน	ฮื่อ	[m ⁴ phu:k ⁴ wan ² hi: ²]	‘วันมะรืน’
วัน	น้ำ	[wan ² na: ⁵]	‘วันมะรื่อง และวันต่อ ๆ ไป’		
อิม	ว่า	[m ⁴ wa: ²]	‘วันวาน’		
อิม	ว่า	วาน	ซิ่น	[m ⁴ wa: ² wa:n ² si:n ²]	‘วันวานซิ่น’

คำเรียกเดือนอย่างภาษาไทยกลางเรียก เดือนอ้าย เดือนยี่ เดือนสาม เดือนสี่ จนถึงเดือนสิบสองนั้น ภาษาไทลื้อจะเรียกแตกต่างกันเฉพาะ เดือนที่หนึ่ง (เดือนอ้าย) เท่านั้น คือ เรียกว่า เดือนเจ้ง [d :n² ce:n¹]

ชื่อปีตามแบบไทย ๆ ที่เรียก ปีชวด ฉลู ขาล ฯลฯ ภาษาไทลื้อจะเรียกชื่อปีด้วยคำแปลเช่น					
ปีชวด	เรียกว่า	ปี	หนู	[pi: ¹ nu: ¹]	
ปีฉลู	เรียกว่า	ปี	ไถ่	[pi: ¹ ɣo: ⁷]	
ปีขาล	เรียกว่า	ปี	เสือ	[pi: ¹ ɕ: ¹]	
ฯลฯ					

มีอยู่ปีเดียวที่เรียกตรงกับภาษาไทยกลาง คือ ปีวอก เรียกว่า ปี หวอก [pi:¹ ɔw :k⁴] ไม่ว่าเรียกว่า ปีลิง

การเรียงคำและรูปประโยค

การเรียงคำในภาษาลื้อส่วนใหญ่เหมือนกับการเรียงคำในภาษาไทยกลาง คือว่าตำแหน่งของคำขยายไว้หลังคำที่ถูกขยาย กล่าวคือ

การเรียงคำขยายคำนาม วางไว้หลังคำนาม เช่น

น้ำ	ใส	[na:m ⁶ sa: ¹]	‘น้ำใส’
คน	อ้วน	[khun ² ɔ: ⁷]	‘คนอ้วน’
ปลา	เค็ม	[pa: ¹ kim ¹]	‘ปลาเค็ม’
หม้อ	ใหม่	[mo: ⁵ maj ³]	‘หม้อใหม่’

การเรียงคำขยายคำกริยา วางไว้หลังคำกริยา เช่น

หญิง จำ	[ŋa:ŋ ³ ca: ⁵]	'เดินช้า'
ญะ ไว ไว	[ŋeʔ ⁴ waj ² waj ²]	'ทำเร็ว ๆ'
แหล่น จำ จำ	[lɛn ⁴ ca: ⁵ ca: ⁵]	'วิ่งช้า ๆ'
กิน ล้า	[kin ¹ lam ⁷]	'กินอร่อย'

การเรียงคำขยายคำวิเศษณ์ วางไว้หลังคำวิเศษณ์ เช่น		
ล้า หนัก	[lam ³ nak ¹]	'อร่อยมาก'
โหม่น จัด หนัก	[mo:n ³ cat ¹ nak ¹]	'สนุก, เพราะมาก'

การเรียงคำขยายวิเศษณ์นี้มีบ้างที่เรียงคำขยายไว้หน้าคำที่ถูกขยาย เช่น

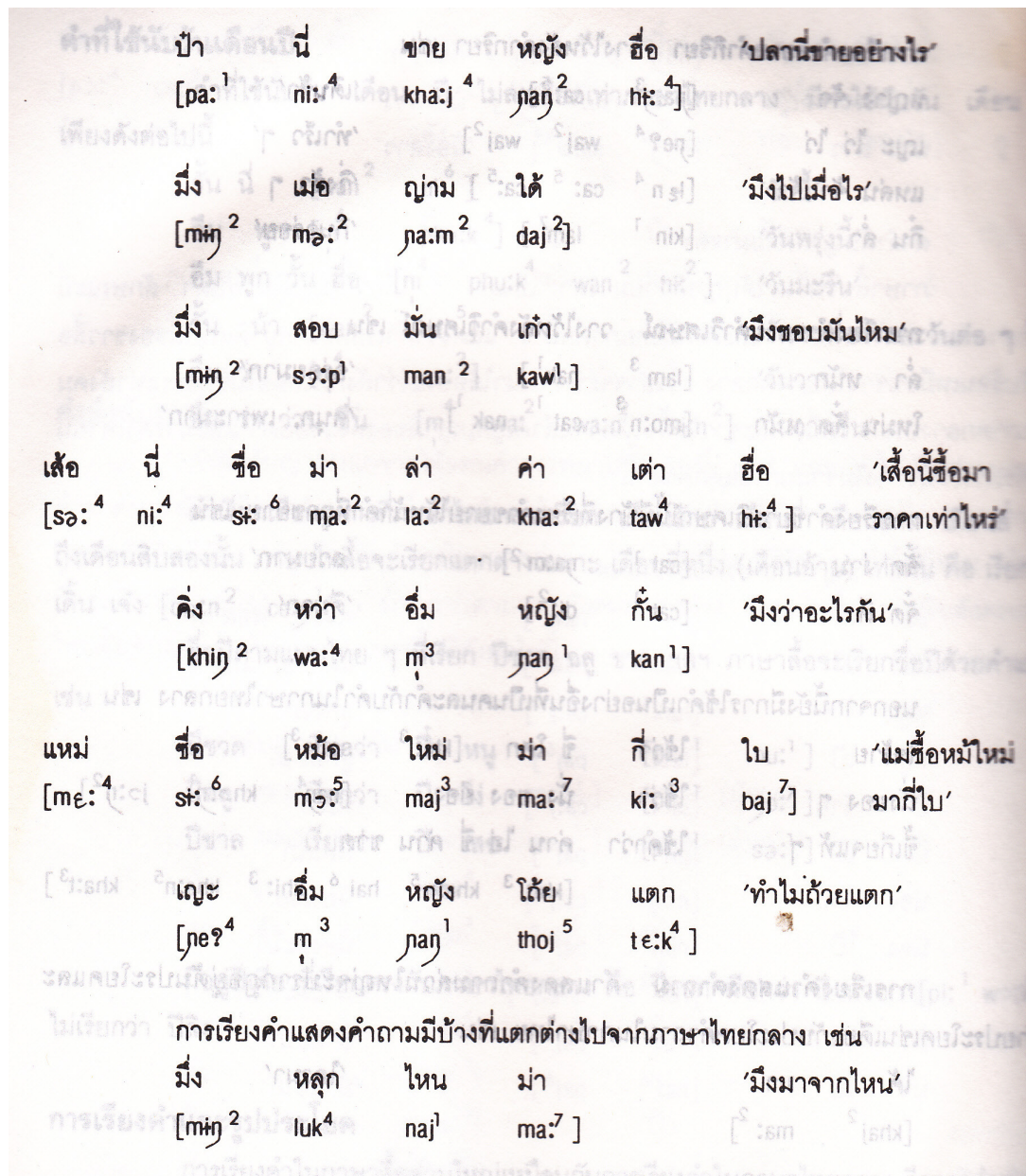
จัด งาม	[cat ¹ ŋa:m ²]	'สวยงาม'
จัด ดี	[cat ¹ di: ²]	'ดีมาก'

นอกจากนี้ยังมีการใช้คำเป็นอย่างอื่นที่เป็นคนละคำกับคำในภาษาไทยกลาง เช่น

ใจร้าย	ใช้ว่า	จี โศก	[khi: ³ so:k ³]
นั่งยอง ๆ	ใช้ว่า	นั่ง ของ ย่อง	[naŋ ⁴ khwəŋ ¹ jəwəŋ ²]
ขี้เกียจแท้ ๆ	ใช้คำว่า	ค่าน ไฮ่ จี ค่าน ขาด	[khi: ³ kha:n ⁵ hai ⁶ khi: ³ kha:n ⁵ kha:t ³]

การเรียงคำแสดงคำถาม คำแสดงคำถามส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ต้นประโยคและท้ายประโยค เช่นเดียวกับประโยคคำถามในภาษาไทย เช่น

ได้	มา			'ใครมา'
[khaɯ ²	ma: ²]			
อู๋	ไฟ	กับ	ได้	'ตาพูดกับใคร'
[ʔuɯ ⁵	fo: ²	kap ¹	khaɯ ⁷]	
ลุง	ญะ	อึม	หญิง	'ลุงทำอะไร'
[luŋ ²	ŋeʔ ⁴	ŋ ³	ŋaŋ ¹]	

การเรียงคำปฏิเสธ มีทั้งเรียงไว้หน้าคำกริยา โดยใช้พยางค์ อิ่ม [m³] ซึ่งเทียบกับภาษาไทยกลางได้กับคำว่า “ไม่”

การเรียงคำปฏิเสธไว้หน้าคำกริยา เช่น

มัน	อิ่ม	งาม	[kha:j ⁴]	'มันไม่สวย'
[man ²]	[m ³]	[ga:m ²]		

เฮา	อิ่ม	โก	[kha:j ⁴]	'เราไม่กลัว'
[haw ²]	[m ³]	[ko:1]		

การเรียงคำปฏิเสธไว้หลังคำกริยา เช่น

เขา	หว่าย	น้ำม	อ้ม	จาง	‘เขาหว่ายน้ำไม่เป็น’
[khaw ¹	wa:j ⁴	na:m ⁶	ṭ ³	ca:ŋ ⁴]	
มัน	กิน	ป่า	อ้ม	จาง	‘มันกินปลาไม่ได้’
[man ²	kin ¹	pa: ¹	ṭ ³	ca:ŋ ⁴]	

การเรียงคำนับจำนวน ภาษาลื้อเรียงคำนับจำนวนไม่ว่าจะนับถ้วนหรือไม่ถ้วนเหมือนกับภาษาไทยกลาง คือเรียงในรูปแบบ คำนาม คำนับจำนวน คำลักษณนาม เช่น

มัน	มี	แม่	หลาย	คุน	‘มันมีเมียหลายคน’
man ²	mi: ²	me: ²	la:j ¹	khun ⁷]	
ป้อ	เมื่อ	หลาย	วัน		‘พ่อไปหลายวัน’
[pɔ: ⁴	mɔ: ²	la:j ¹	wan ⁷]		

คำนับจำนวนที่หมายถึง “จำนวนหนึ่ง” คือคำว่า เด่ว [dew²] “เดียว” เรียงไว้หลังคำลักษณนาม เช่นเดียวกับภาษาไทยกลางด้วย เช่น

ป้อ	เมื่อ	คุน	เด่ว	‘พ่อไปคนเดียว’
[pɔ: ⁴	mɔ: ²	khun ²	dew ²]	

การเรียงคำนับจำนวนภาษาไทยโบราณ เรียงไว้หน้าคำนาม และคำนามนั้นมีคำลักษณนาม นำหน้า เป็นแบบดังนี้ คำนับจำนวน + คำลักษณนาม + คำนาม เช่น

สิบ ตัว หมา (ภาษาไทยเขายังมีการเรียงคำแบบนี้)
เจ็ดสิบห้า คน ชาย (จารึกอักษรไทยภาคเหนือ)¹²

ในภาษาไทยกลางมีเค้าการเรียงคำแบบนี้ให้เห็นอยู่ “มารยาหญิงร้อยเล่มเกวียน” “คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ” “สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น” “สี่ตีนยังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง” เป็นต้น
การเรียงคำนับจำนวนภาษาลื้อ แตกต่างไปจากการเรียงคำแบบภาษาไทยโบราณ จึงนับได้ว่าภาษาลื้อ เป็นอีกภาษาหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงลักษณะการเรียงคำนับจำนวนแตกต่างไปจากโบราณแล้ว

การเรียงคำแสดงความเป็นเจ้าของ ภาษาลื้อเรียงแบบภาษาไทยกลางเหมือนกัน คือ จะมีคำว่า หัง [haŋ¹] ‘ของ’ หรือไม่มีก็ได้ เช่น

แม่ (หัง) มัน¹ ภาระงาม² ขะ หนาด¹ 'เมีย(ของ)มันสวยมาก'
 [me:² (han¹) man² ɲa:m² khaʔ¹ na:t³]
 หลูก (หัง) เขา¹ ต่าย¹ หมด¹ 'ลูก(ของ)เขาท่ายหมด'
 [lu:k⁴ (han¹) khaw¹ ta:j¹ mot¹]

การเรียงคำของอนุประโยคที่ใช้เป็นส่วนขยาย ภาษาลื้อก็มีการเรียงแบบเดียวกับภาษาไทย
 กลางด้วย คือเรียงไว้หลังคำนาม เช่น

ป่อ	จ้าย	ตี้	ใส	เสื่อ	สี	แดง	ปิ่น	ปี
[pɔ: ⁴	ca:j ²	ti: ⁴	sa:j ³	sɔ: ⁵	si: ¹	de:ŋ ⁷	pin ¹	pi: ¹
ผู้	ชาย	ที่	ใส	เสื่อ	สี	แดง	เป็น	ปี
[ba:w ³	khun ⁷	kaw ⁵	han ¹	ku: ¹				
ขาว	คน	โต	ของ	กู				
หม่ม	หญิง	ตี้	แดง	โต	ย่อง	ปิ่น	เจ้า	สาว
[me: ⁴	ŋiŋ ¹	ti: ⁴	teŋ ³	to: ¹	ɲɔ:ŋ ⁷	pin ¹	caw ⁵	sa:w ¹
ผู้	หญิง	ที่	แดง	ตัว	สวย	เป็น	เจ้า	สาว

รูปประโยค

รูปประโยคภาษาลื้อ เป็นรูปประโยคแบบสามส่วน คือเป็นแบบ ประธาน + กริยา + กรรม เหมือนกับภาษาตระกูลไทส่วนใหญ่ เช่น

รูปประโยคประธาน + กริยา + กรรม

กู	กิน	ข้าว	'กูกินข้าว'	
[ku: ¹	kin ¹	khaw ⁵]		
ลุง	เงาะ	น้ำ	'ลุงทำน้ำ'	
[lun ²	ne? ⁴	na: ²]		
ปี	เก่า	ตี	น้อง	'พี่ชายคนโตตีน้อง'
[pi: ⁴	kaw ⁵	ti: ¹	kwɔ̃ ⁸]	

ในการพูดบางครั้งอาจลดบางส่วนของประโยคลงให้สั้นเข้าก็ได้ ถ้าหากว่าสามารถสื่อความเข้าใจกันได้โดยอาศัยสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม หรือบริบท (Content) เป็นสิ่งประกอบ ดังนั้นประโยคอาจลดลงเหลือเพียงสองส่วน หรือส่วนเดียวดังต่อไปนี้

รูปประโยค 2 ส่วนแบบประธาน + กริยา เช่น

หมา	เห่า	'หมาเห่า'	
[ma: ¹	haw ³]		
ไถ่	แตก	'ไถ่แตก'	
[thoj ⁵	tɛ:k ³]		
เสือ	ปูด	'เสือขาด'	
[sɔ: ⁵	put ¹]		

รูปประโยค 2 ส่วนแบบกริยา + กรรม เช่น

ไลย	หน้า	'ล้างหน้า'	
[soj ⁴	na: ⁵]		
อยาก	(กิน)	ข้าว	'หิวข้าว'
[ja:k ³	(kin ²)	khaw ¹	

ถาม :	มิ่ง	กิน	ฮ้าง	
	[mɨŋ ²]	kin ¹	[m ³]	həŋ ¹
ตอบ :	เข้า	หนึ่ง		
	[khaw ⁵]	niŋ ³		

‘มิ่งกินอะไร’
‘ข้าวเหนียว’

รูปประโยคประธาน + กริยา + กรรม อาจเปลี่ยนตำแหน่งของกรรมไว้ต้นประโยค เป็นแบบ กรรม + ประธาน + กริยา ได้เหมือนภาษาไทยกลาง โดยที่ความหมายเหมือนเดิม เช่น

ป้า	นี่	ป้า	ขาย	ฮ้าง	ฮือ	‘ป้านี้ป้าขายอย่างไร’
[pa: ¹]	ni: ⁸	pa: ⁵	kha:j ¹	həŋ ³	hi: ⁷	
หมา	ได้น	ป้า	ไหล์	บับ		‘หมาถูกป้าไล่ตี’
[ma: ¹]	do:n ⁷	pa: ⁵	laj ⁴	bup ¹		
สาด	เหม	ฮุย	सान	แล้ว		‘เสื่อยายसानแล้ว’
[sa:t ³]	mɛ: ⁴	ɸuj ⁵	sa:n ¹	lɛw ⁸		

รูปประโยคภาษาสื่ออาจจำแนกตามลักษณะการใช้ได้อีก 3 ชนิด คือ รูปประโยคบอกเล่า รูปประโยคคำถาม และรูปประโยคปฏิเสธ

รูปประโยคบอกเล่า มีรูปแบบโครงสร้างดังที่กล่าวมาแล้ว คือเป็นแบบรูปประโยคสามส่วน สองส่วน หรือส่วนเดียว สำหรับบอกเล่าเรื่องราว อธิบายหรือสนทนากันเป็นการทั่วไป

รูปประโยคคำถาม คือ รูปประโยคที่มีคำแสดงคำถามกำกับอยู่ในประโยค ซึ่งอาจอยู่ในตำแหน่งต้น กลาง หรือท้ายประโยคก็ได้ เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง ลักษณะของรูปประโยคคำถาม จำแนกได้ดังนี้

1. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “ใคร” จะใช้คำว่า “ไค่” ในประโยคนั้น มีทั้งปรากฏในตำแหน่งต้น กลาง และท้ายประโยค เช่น

ไค่	ตี้	มิ่ง	
[khaj ²]	ti: ¹	mɨŋ ⁷	
			‘ใครตี้มิ่ง’

ไค	ปูก	เก้า	ไม	ใคร	ใครปลูกต้นไม้
[khaj ²	pu:k ⁴	kaw ⁶	maj ⁶]		
ปอ	อูย	ไฟ	กับ	ไค	ท่า 'ตาพูดกับใครหรือ'
[pɔ: ⁴	ʔuj ⁵	fo: ²	kap ¹	khaj ⁷	ha: ³]
หมา	มัน	เห่า	ไค	ท่า	'หมามันเห่าใครหรือ'
[ma: ¹	man ⁷	haw ³	khaj ⁷	ha: ³]	

2. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “อะไร, อะไรบ้าง” จะใช้คำว่า อืม หึง [m̥³ nan¹] สำหรับคำถามว่า “อะไร” และใช้คำว่า อืม หึง ห่อง [m̥³ nan¹ n⁴] สำหรับคำถามว่า “อะไรบ้าง” ซึ่งปรากฏทั้งในตำแหน่งต้น กลาง และท้ายประโยค เช่น

แขน	มึง	ปิ่น	อืม	หึง	'แขนมึงเป็นอะไร'
[khe:n ¹	m̥ɰ ⁷	pin ¹	m̥ ³	ɰaŋ ¹]	
ป่า	ซื้อ	อืม	หึง	มา	'ป่าซื้ออะไรมา'
[pa: ⁵	sɰ ⁶	m̥ ³	ɰaŋ ¹	ma: ⁷]	
อืม	หึง	อยู่	บุน	ฮั่น	'อะไรอยู่บนนั้น'
[m̥ ³	ɰaŋ ¹	ju: ³	bun ⁷	han ⁶]	
มึง	ตะ	ซื้อ	อืม	หึง	ห่อง 'มึงจะซื้ออะไรบ้าง'
[m̥ɰ ²	ta? ¹	sɰ ⁸	m̥ ³	ɰaŋ ¹	haw ⁴]

3. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “ไหน ที่ไหน” จะใช้คำว่า “ไหน ใน ตำแหน่งกลางและท้ายประโยค สำหรับ ตี [ti:⁴] “ที่” นำหน้า “ไหน” นั้นจะมีหรือไม่มีก็ได้ เหมือนภาษาไทยกลาง เช่น

มึง	เมื่อ	(ตี)	ไหน		'มึงไป(ตี)ไหน'
[m̥ɰ ²	mo: ²	(ti: ⁴)	naj ¹]		
ลุง	เมื่อ	(ตี)	ไหน	มา	'ลุงไป(ตี)ไหนมา'
[luŋ ²	mo: ²	(ti: ⁴)	naj ¹	ma: ⁷]	

4. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “อย่างไร” จะใช้คำว่า “หยิง ฮือ”
[paŋ¹ ht:⁷] ในตำแหน่งท้ายประโยค เช่น

ป่า	ขาย	หญิง	ฮือ	ปลาขายอย่างไร
[pa: ¹	kha:j ¹	paŋ ¹	hi: ⁷]	
สา	สาน	หญิง	ฮือ	ตะกร้าสานอย่างไร
[sa: ⁵	sa:n ¹	paŋ ¹	hi: ⁷]	

5. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “เท่าไร” จะใช้คำว่า “เต่า ฮือ”
[taw⁴ hi:²] ในตำแหน่งท้ายประโยค เช่น

ผ้า	ห่ม	ผืน	เต่า	ฮือ	ผ้าห่มผืนเท่าไร
[pha: ⁵	hum ³	phi:n ¹	taw ⁴	hi: ²]	
หม้อ	ข้าง	นี้	ก่า	เต่า	กะทะ(ใบ)นี้ราคาเท่าไร
[mwa: ⁵	kha:n ¹	ni: ⁸	ka: ⁴	taw ⁴	hi: ²]

6. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “หรือ” “ไหม” จะใช้คำว่า “हां”
[ha:³] นี้ [ni:⁶] สำหรับความหมายว่า “หรือ” และใช้คำว่า “เก๋า” [kaw¹] สำหรับความหมายว่า
“ไหม” โดยวางไว้ท้ายประโยค เช่น

ใคร	มา	ไฟ	กับ	มึง	हां	'ใครมาคุยกับมึงหรือ'
[khaj ²	ma: ²	fo: ²	kap ¹	miŋ ⁷	ha: ³]	
มึง	เมื่อ	งาน	แต่ง	งาน	มา	นี่ 'มึงไปงานแต่งงานมา'
[miŋ ²	mo: ²	pa:n ²	teŋ ³	pa:n ⁷	ma: ²	ni: ⁶]
มึง	ແ່ລ່ນ	มา	ไก่อ	เก๋า		'มึงวิ่งมาไกลไหม'
[miŋ ²	leŋ ⁴	ma: ²	kaj ¹	kaw ¹]		

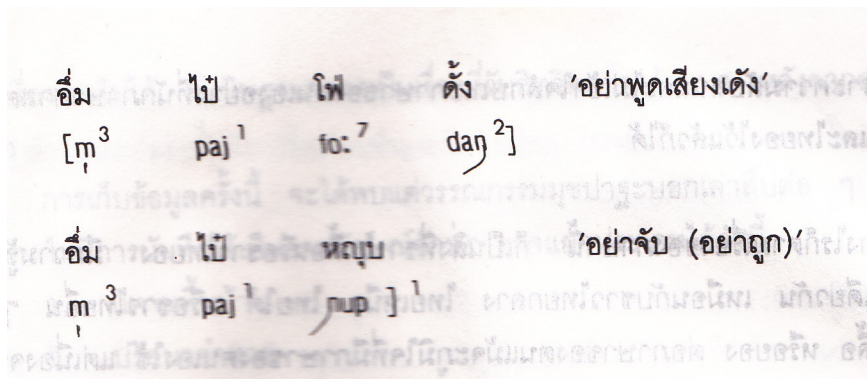
มึง	สอบ	เสีย	ได้	หนี	เก่า	‘มึงชอบเสื้อตัวนี้ไหม’
[mɨŋ ²	səw:p ³	səw: ⁵	to: ¹	ni: ⁴	kaw ¹]	

7. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “เมื่อไร” จะใช้คำว่า “ญ่าม ไດ้” [ɲa:m² daj²] ในความหมายว่า “เมื่อไร” หรือ “เหม ญ่าม ไດ้” [hem¹ na:m⁷ daj²]

เหม	ญ่าม	ไต้	อืม	ใหม่	ตะ	สุข	'เมื่อไรมะม่วงจะสุก'	
[hem ¹	ɲa:m ⁷	daj ²	m ¹	mo:ŋ ³	ta? ¹	suk ¹]		
มึง	ตะ	เมื่อ	เหม	ญ่าม	ไต้	'มึงจะไปเมื่อไร'		
[mɨŋ ²	ta? ¹	ma: ⁷	hem ¹	ɲa:m ⁷	daj ²]			
ป้อ	หัง	มึง	มา	ญ่าม	ไต้	'พ่อของมึงมาเมื่อไร'		
[pɔ: ⁴	han ¹	mɨŋ ⁷	ma: ²	ɲa:m ²	daj ²]			
เหม	ญ่าม	ไต้	อืม	อ้า	ตะ	เงะ	น่า	แล้ว
[hem ¹	ɲa:m ⁷	daj ²	m ³	ʔa: ⁷	ta? ¹	ŋe? ⁴	na: ²	lew ⁵]
'เมื่อไรอาจะทำนาเสร็จล่ะ'								

รูปประโยคปฏิเสธ จะใช้พยางค์ อืม [m³] นำหน้าคำกริยาในความหมายว่า “ไม่” ดังกล่าวและยกตัวอย่างไว้แล้วในเรื่องของพยางค์ข้างต้น ในประโยคเชิงปฏิเสธห้าม หรือประโยคคำสั่งห้ามก็ใช้คำว่า “อืม” [m³] เช่นเดียวกันซึ่งเทียบกับภาษาไทยกลางว่า “อย่า” นั่นเอง เช่น

อืม	ไป	[หญาบ	‘อย่าไปจับ, อย่าจับ’
[m ³	paj ¹	ɲap ¹]	
อืม	ไป	ผ่อ	‘อย่าไปดู, อย่าดู’
[m ³	paj ¹	phw: ⁴]	
อืม	ไป	เงะ	‘อย่าทำเสียงดัง’
[m ³	paj ¹	ŋe? ⁴	dan ²]

บทสรุป

ไทลื้อ เป็นชาวไทกลุ่มหนึ่ง เช่นเดียวกับชาวไทอื่น ๆ เนื่องจากมีภาษาใช้เป็นของตนเองและลักษณะของภาษามีความแตกต่างพอที่จะจัดเป็นภาษาหนึ่งในภาษาตระกูลไทได้เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง ไทยเหนือ ไทยใต้ หรือไทอื่น ๆ ความต่างต่างนั้นแตกต่างทั้งเรื่องเสียง คำและประโยค อย่างไรก็ตามก็ยังเป็นความแตกต่างไม่มากจนเป็นภาษาคนละกลุ่ม ฟัง-กวย-ลี (Fang kuei li) จึงจัดภาษาไทลื้อ ไทยกลาง ไทยเหนือ ไว้ในกลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ด้วยกัน

ไทลื้อและไทยอง ความจริงเป็นภาษาที่มีความคล้ายคลึงกันมากทั้งเรื่องเสียง คำ และ ประโยคจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นภาษาเดียวกัน เช่นเดียวกับภาษาไทยกลางกับภาษาสุพรรณบุรี ซึ่งความแตกต่างกันนั้น แตกต่างกันชัดเจนเฉพาะเรื่องการออกเสียงวรรณยุกต์ (Tone) เช่น ภาษาไทยกลาง ออกเสียงคำว่า “มา” ว่า “มา” แต่ภาษาสุพรรณบุรีออกเสียงว่า “หมา” เป็นต้นภาษาลือกับภาษายองก็ทำนองเดียวกัน เช่น คำว่า “ปิ่น แดง ดาว” ภาษาลือออกเสียงคล้ายเสียงวรรณยุกต์จั่วไว้ในภาษาไทยกลางเป็น “[ปิ่น แดง ดาว” ตามลำดับ เป็นต้น ความแตกต่างระหว่างภาษาลือกับภาษายองมีไม่มากพอที่จะแยกเป็นคนละภาษา เช่น ลือ กับ ไทยกลาง หรือไทยเหนือ ได้เหมือนกับภาษาไทยกลาง กับภาษาสุพรรณบุรี ภาษาลือกับภาษายองแตกต่างกันในระดับที่เป็นภาษาย่อย (Dialects) ของกันและกัน เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง กับภาษาสุพรรณบุรี

ที่กล่าวถึงความคล้ายคลึงและความต่างกันของภาษาต่าง ๆ มานี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าความรู้สึกของชาวไทลื้อกับไทยอง ซึ่งมักจะพยายามแยกกันเป็นคนละกลุ่ม โดยแท้จริงแล้วเป็นชนกลุ่มเดียวกัน ชาวไทลื้อที่บ้านกล้วย แม้จะเรียกตนเองว่า “ลือ” แต่โดยข้อเท็จจริงทางภาษาแล้วภาษาที่ใช้เป็นภาษายองเพราะเสียงที่ออก เช่น คำว่า “ปิ่น แดง ดาว” ดังกล่าวออกเสียงคล้ายเสียงวรรณยุกต์โทในภาษาไทยกลาง ในเรื่องของภาษาไทลื้อหรือไทยอง ไม่ได้นำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการเรียกตนเอง แต่ใช้เกณฑ์ทางสังคมและประวัติศาสตร์ เรียกชื่อตนเองต่อ ๆ กันมาทั้งนี้อาจเป็นเพราะความสับสนและไม่เข้าใจลักษณะภาษาของตนเองอย่างที่นักภาษาศาสตร์ศึกษาภาษาของไทลื้อและไทยองไว้แล้วก็ได้

อย่างไรก็ตามเรื่องของภาษานี้ ก็เป็นสิ่งที่ชาวไทลื้อหรือชาวไทยอง มีความรู้สึกเป็นกลุ่มชนหรือพวกเดียวกัน เหมือนกับชาวไทยกลาง ไทยเหนือ ไทยใต้ หรือชาวไทอื่น ๆ และความรู้สึกของไทลื้อ หรือยอง ต่อภาษาของตนแม้จะภูมิใจที่มีภาษาของตนเองใช้ แต่เนื่องจากเป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนน้อย จึงมีผลกระทบต่อสังคมคือ มักเกิดความรู้สึกว่าชนส่วนใหญ่ (อาจเป็นไทยกลางหรือไทยเหนือ) ถูกเหยียดหยามถ้าพูดภาษาลือ ให้คนที่เป็นคนส่วนใหญ่ได้ยิน และทราบว่าเป็นคนลือ ชาวไทลื้อจึงมักไม่พูดภาษาลือกับคนอื่นนอกจากพวกเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ชาวไทลื้อก็ถือว่าภาษาเป็นเรื่องสำคัญในการกำหนดความเป็นสังคมคือถ้าพูดภาษาเดียวกันจะเกิดความรู้สึกอย่างทีกลุ่มชนอื่นรู้สึก คือความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจน ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์หรืออื่นใดก็ตามร่วมกัน ชาวไทลื้อแม้จะมีความรู้สึกว่าเป็นชนกลุ่มน้อย แต่ก็ไม่มีผลต่อการพัฒนาสภาพสังคมความเป็นอยู่ของตนเองแต่อย่างใด ตรงกันข้ามกลับเป็นแรงผลักดันให้พัฒนาสังคมความเป็นอยู่ของตนเองจนก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ จนหลาย ๆ หมู่บ้านของชนส่วนใหญ่เทียบไม่ได้

ในปัจจุบันชาวไทลื้อหันมาใช้ภาษาไทยเหนือ และไทยกลางมากขึ้น เพราะสภาพสังคม การศึกษา และการดำรงชีวิตซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับคนไทยพวกอื่นมีมากขึ้นตามลำดับ แต่ชาวไทลื้อก็ยังรักษาภาษาของตนเองไว้ได้มาก เพราะยังใช้ภาษาของตนเองกับพวกเดียวกันในชีวิตประจำวันซึ่ง คาดว่าจะเป็นเช่นนี้อีกนาน ถ้าหากว่าชาวไทลื้อไม่ปล่อยให้ความรู้สึกความเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคมผลักดันจนเลิกใช้ภาษาของตนเอง และไม่มีความรู้สึกเหยียดหยามภาษาของตนเอง ภาษาไทลื้อก็คงจะอยู่เป็นเอกลักษณ์ เป็นวัฒนธรรมที่น่าภาคภูมิใจตลอดไป

วรรณกรรมไทลื้อ

เท่าที่พบจากการสำรวจและเก็บข้อมูลในหมู่บ้านไทลื้อ ลำปาง ที่เป็นวรรณกรรม ลายลักษณ์ บันทึกรวบรวมด้วยสมุดข่อย และสมุดฝรั่ง เขียนด้วยอักษรและอักขรวิธีของล้านนา พบแต่ที่เป็นตำรายา และการดูทิศ ดูทำเลการปลูกเรือน ที่เป็นวรรณกรรมอื่น ๆ และโดยเฉพาะที่เขียนด้วยอักขรวิธีของไทลื้อไม่ปรากฏ¹³ วรรณกรรมที่เป็นเรื่องยาว ยังไม่พบมีแต่เรื่องเล่าต่อ ๆ กันมา ซึ่งส่วนมากคือ วรรณกรรมล้านนาทั่วไปเช่นเรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำ หงส์หิน ทั้งนี้ผู้ให้สัมภาษณ์บอกแต่เคยรู้จักแต่เล่าเป็นเรื่องราวไม่ได้ สันนิษฐานว่าคงเป็นเรื่องที่รับอิทธิพลของล้านนา หลังจากอพยพมาอยู่ที่ลำปาง แล้ว

การเก็บข้อมูลครั้งนี้ จะได้พบแต่วรรณกรรมมุขปาฐะบอกเล่าสืบทอด ๆ กันมา โดยปากต่อปาก ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อาจแยกประเภทได้ดังนี้

1. นิทานพื้นบ้าน
2. ปริศนาคำทาย
3. บทกลอนของเด็ก
4. คำห้อยกล่าวยุ
5. คำสั่งสอน
6. คำอวยพร

นิทานพื้นบ้าน นิทานชาวไทลื้อลำปาง มีลักษณะโครงเรื่องคล้ายนิทานชาดก มีแทรก บทสั่งสอนและปริศนาธรรม คาดว่านอกจากจะมุ่งให้ความเพลิดเพลินแล้ว คงมีเจตนาจะแทรกข้อคิด ในการดำรงชีวิตแก่ผู้ฟัง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ลูกบ่เชื่อพ่อแม่”¹⁴

“ลูกคุณเดว ไปเยะก่าน ไปมีแพน คบกับตัก ๆ กำนี้ก็ไปโดยแพน อีป้ออีแม่บ่มี ความหมาย ไปโดยตักว่า แพนมันกำโจน มันตามแผนไปในเมืองพะงาน ทำไป ๆ เกิดมีครรภเกิดมีลูกหน้อย งาน หมดแล้ว มันบ่มีรักกะแต่ก่อน มันเดินไปกรุงเทพนฯ ลูกมันกำเกิดมาแหลม แต่ก่อนบ่มียาคุมหน้อย แต่ ก่อนเมินมันยังหน้อย ต้องก็ใหญ่มา ลูกกำอุ้ม เจ็บต้องแหลมคุณ มันกำไปเกิดไปแพวกำงป่าไม้ เฮ็ดจะ ไต กำบเถิงบ้านคุณ จำยังบ่อนนี้ละ โผมันเอาไม้มาแปงโค เก็บโหลมาดั่งไฟ ออกลูก โตใหญ่ทำให้ อ้องแม่หน้อย ก็ให้วอย ๆ ชาวบ้านมาผ่อกัน “จะโตมาให้อ้องอยู่” “ป้อละอ่อนไปเก็บโหล” ลูก กุณนี้กำขำหว่างขา ลูกกุณนี้กำให้อยู่” มันว่าหมู่จาวบ้านกำโจ้ยกันจาวบ้านไปผ่อป้อมัน ตายอยู่หั้น และตายงูขบ กำเตยงอแล้ว จะเฮ็ดจั่งใด กิดเติงหาป้อกับแม่เมื่อมันจะไปมันตึงบ่มีความหมายกับป้อ กับแม่ มันจะไปโดยแผนตัก ๆ มันก็คิดว่ากำนี้เอย กูตามไปกับหาป้อกับแม่ ก็ถามกุณ ปะกุณกำถาม มันไปเมินแหลหน้อย ไปจนมีลูก 1 กุณ ลืมตางไปบ้านมันกำไปแพวแม่น้ำ “เฮ้อ มันจะเล็กกว่าตัวฉัน” กำเอาน้องแดงนอนนี้หน้อย ปูผ้าไว้ กำเอาลูกไว้ตักนั้นเอาโตใหญ่วางฝั่งนั้น มันบ่ป้อเล็ก ก็กับมาเถิงกำง แม่น้ำ กามาเยบลูกแดงกับแม่มันฟังมาเอาลูกแดงโตใหญ่ก็ล่นลงน้ำ ลูกกำตายมีต เอ้ย จะเฮ็ดจั่งใด กำให้ห่อนวอน ๆ กำถามไป ๆ จาวบ้านว่าไปหยังจะไปไหน เป็นลูกไผ บอกชื่อป้อแม่ให้จาวบ้านว่า บ่ มีหยะ ป้อกับแม่กะตาย บ้านมันกำขายส่งสะกานตามหา กำนี้เลยเป็นผีบ้า ซิ่นกำแก้ เสื้อกำแก้ กำ

นี้ถ้าไปวัด หันวัดโผล่เข้าไป แก่ซิ่นเฮาก็อายน้อ กำน้ำอาจารย์ ตูเจ้าก็มาตน้ำเป็นกุนดีมา กะเลยโบยซี โบยขเล็ก

อันนี้ เจตาลูกกุนเดวหนา เหลือกำป้อ กำแม่หนา มันจื้อว่า นางปารีกำ กุนบา เดียวนี้เหลือ กำป้อ กำแม่ก็เปนจะนี่ละ”

(ลูกไม่เชื่อคำพ่อคำแม่)

ลูกคนเดียวไปทำงาน ไปมีแฟน คบกันไปคบกันมา ก็หนีตามแฟนไป เห็นพ่อแม่ไม่มีความหมาย แฟนชวนก็ตามไปทำงานในเมือง ทำงานไปจนมีห้อง มีลูกน้อย งานก็หมด แต่ก่อนไม่มีรถ ต้องเดินเท้าไปกรุงเทพฯ ลูกก็เกิดมาอีกคน แต่ก่อนไม่มียาคุมกำเนิด แต่ก่อนต้องเดินเท้าห้องก็โต ลูกก็ต้องอุ้ม เจ็บท้องจะคลอดอีกคน เดินทางไปจนถึงกลางป่า ทำอย่างไรก็ไม่ถึงบ้านคนต้องพักก่อน สามีหาไม้มาสร้างเพิงพัก แล้วไปหาหว่าพินมาก่อไฟ คลอดลูก ลูกคนใหญ่ก็ร้องไห้ ชาวบ้านมาพบ ถามว่า “ทำไมมาร้องไห้อยู่” “พ่อเด็กไปเก็บพิน ลูกคนหนึ่งก็กำลังคลอดอยู่” อีกคนก็ร้องอยู่นั้น” ชาวบ้านจึงช่วยกัน ช่วยไปตามหาพ่อเด็ก พบนอนตายอยู่ ทุ่งตายเป็นนี้เกิดเรื่องแล้ว จะทำอย่างไร นางก็คิดถึงพ่อแม่ ตอนจะจากมากเห็นพ่อแม่ไม่มีความหมาย คิดจากบ้านไปนานมาก จนมีลูก 2 คน ลืมทางกลับบ้าน เดินไปถึงแม่น้ำ “เอ้อ จะลิกหรือว่าตื่นเอาลูกเล็กนอนบนผ้าปูไว้ริมน้ำ เอาลูกคนโตข้ามน้ำไปวางไว้อีกฝั่ง ลุยน้ำกลับมา น้ำไม่ลึกนักลุยกลับมาถึงกลางแม่น้ำ กามาโอบเอาลูกคนเล็กไป รับมาเอาลูกคนเล็ก คนโตก็วิ่งลงน้ำ ลูกจึงตามหมด คร่ำครวญว่าจะทำอย่างไรดี ต้องให้ไปถามชาวบ้านไป ชาวบ้านถามว่าเป็นอะไร จะไปไหนเป็นลูกใคร พอบอกชื่อพ่อกับแม่ ชาวบ้านบอกว่า ไม่มีละ พ่อกับแม่ตายแล้ว บ้านก็ขายทำบุญงานศพไปแล้ว ที่นี้เป็นบ้า ซิ่นก็แก่ เสือกก็แก่ เดินโง่ ๆ เข้าไปโบสถ์ คนเห็น คนดูก็อาย พระรดน้ำมนต์ให้หมดสติ ก็เลยเป็นซี บวชไม่เลิก

อันนี้เป็น ชะตาลูกคนเดียว ไม่เชื่อฟังคำพ่อแม่ นางนี้ชื่อว่า ปาริกา คนเดียวกันไม่เชื่อคำพ่อ คำแม่ก็เป็นอย่างนี้แหละ”

“หงส์หาบเต่า” ¹⁵

หงส์มาปะเต่า “เต่ามึงอยู่จันนี้ จะกินหยัง บ้านแห่งบ้านแล้ง” “กูบ่อยู่ที่นี่ กูจะเยะ จังใด กูเกิดนี่” “มึงไปโดยกูบ่อ บ้านกูอาหารกานกินปะละ มันบ่ไจ้แล้ง” “กูจะเยะอย่างใดไปกูบ่มีปีก” “จะกูเอาไป ปากมึงก็บ่ได้ก่อ” “ได้” มันกำฮับปาก

หงส์กำเอาไม้กายค่อ 2 โต เต่าเอาปากงับไว้ ไปตังฮื้อ ๆ ๆ อย่างกำไปเรือบิน ไปกำงไต้กำงนา ควายกำแหงนผ่อ ละอ่อนก็ซ้าว ๆ ว่า “หงส์หาบเต่า ๆ ๆ ” ควายอ้าปากแหงนผ่อกำน้เต่ามันกำโกเสเปบหน่อ ก่าว่า “เต่าหาบหงส์วะ” ตกลงมา ตาใส่ควาย เข่วหลุด กำน้เต่ากะแตกซี้เต่าก็ไปปุ้นติดละอ่อน กุนกะมีซี้เต่า เต่าแตก ควายบ่มีเข่ว ตึงบ่เดวนี้

“หงส์หาบเต่า”

หงส์มาพบเต่า “เต่ามึงอยู่ที่นี่ จะกินอะไร บ้านแห่งบ้านแล้ง” “กูบ่อยู่ที่นี่แล้วกูจะทำอย่างไร กูเกิดที่นี่” “มึงตามกูไปไหม บ้านกูมีอาหารการกินมากมาย ไม่แล้งอย่างนี้” “กูจะทำอย่างไรไป กูบ่มีปีก” “กูจะเอามึงไป ปากมึงคาบไม้ได้ไหม” “ได้” เต่าตอบ

หงส์ 2 ตัว เอาไม้มาพาดคอให้เตาคาบตรงกลาง พาบินไปเสียงดังอื้ออึงอย่างกับเครื่องบิน ผ่านกลางทุ่งกลางนา ควายก็แหงนดู เด็ก ๆ ร้องกันแข็งแ้งว่า “หงส์หายเต่า ๆ ๆ” ควายถึงกับอ้าปาก แหงนดู ที่นี้เต่ากลัวเสียเปรียบ เสียหน้า อ้าปากพูดว่า “เต่าหาหงส์วะ” ตกลงมาตรงปากควาย พอดี ฟันควายหลุด ตัวเต่าแตกกระจาย ชี้เต่ากระเด็นไปถูกเด็ก ๆ คนจึงมีชี้เต่า และควายไม่มีฟันล่าง มาจนทุกวันนี้

“สหายตุ๊ก” ¹⁶

มีสหาย 2 คน บ่าแกว่บ่าคำ ตุ๊กหาอาหารการกินไป ต่างคนต่างไป ไปแวะไปป่าบ่าแกว่ไป วันที่หนึ่ง จำเ่ ห่อเข้าไปทั้งวัน บได้หยังจก้อย่าง กลับมาบ้าน “สุได้หยังมาพอง” “บได้หยังแม่สุเหย” “บได้หยัง อาบน้ำกินเข้าเห” เมบอก กำนี้บ่าแกว่ วันพุก จำห่อแหมเม กำห่อหื้อไปวันคำ บได้หยัง แล้วก็มานั่งฮ่มไม้ บได้หยังจก้อย่าง กลับมาหาเม “ผ่อสุได้หยังมาวันนี้” “บได้หยังแม่สุเหย” “โอ บได้หยังมากินเข้า” วันพุกจำห่อเข้าแหม ได้ 3 วัน ไปเสาะหาหยังหื้อบาได้มานั่งฮ่มไม้ แล้วเตวดากี่เสด็จลงมา เป็นคนอย่างเฮาเน่ ฮูปงาม “มาหยังโยม” มาเสาะหาอาหารการกิน ตุ๊กฮ้าย” “ไปเตื่อะ กลับบ้านอย่าไปโหดเม” มาบ้าน มาเม่มาถาม “ผ่อสุได้หยังมา” “โอแม่มัน บได้หยังสักอย่าง แล้วตูไปนั่งฮ่มไม้แล้วกุนมาบอกฮื้อกลับบ้านเตื่อะ จะมาโผด” “ผ่อสุ ไปอาบน้ำ ถ่ายโคเส มาสิ้นเข้า” เมฮู้กัน กำเดียวมานั่ง จะเอาเงินกำจะเอาค้ำกำ กำนี้เงินค้ำกำเข้ามาติดหมอดิมเฮน

บ่าคำหันสหายได้ ไปตั้งวันฮู้ว่า เตวดามาบอกบุญ กำจำเมห่อเข้า เมห่าเข้า “สุได้หยัง” “บได้หยังแม่สุเหย” บอกกินเข้า “บกินละ” วันพุกไปแหม คำมา เมถาม “สุได้หยัง ๆ” ว่าอย่างกัน ถ้วน 3 วัน จำห่อแหม บได้ตั้ง 3 วัน “มึงจำกูห่อเข้า บได้หยังมา” ว่ากันไปว่ากันมาโผมันก็บุบหม้อเข้าหม้อแอง เตวดาลงมาโผด มีนาเตวดานี้ เทวดากี่ลงมา “เหอโยม มีคนมาโผดเอาหมาก 3 คำ” อย่างอี่แม่จ้งเกี้ยวนี้ละ (ผู้เล่าให้ดูคำหมาก) มันหื้อ 3 คำ เอาไปโหง คำที่หนึ่งใครได้หยัง คำที่สองใครได้หยัง คำที่สามจะเอาหยัง” เฮานึกเอาหยัง กำได้หมด ได้หมากมา 3 คำ จะเอาหยังเมมัน ว่า “ผ่อสุเอาหยัง” ยาดกันโหง เมก็จำโผโหง โผก็จำเมโหง” “โหงโคย” โผมันว่าโคยก็ออกติดเมเนื้อติดโต ติดหน้าติดตา เมก็ว่า “ผ่อสุเหย จะอยู่จะใด โคยติดหน้าติดตม เอ้อ ผ่อสุเหยยัง 2 คำ” ก็โหง ขอหื้อโคยหายก็หายหมด หายตึงอันเก่าอันใหม่ (หัวเราะ) “เอ้อแม่สุเหยไปเยอดีไหน บมีหยังสักอย่าง” “ยังแหมค้ำกำผาละนาโหงเตื่อะ” “ขอโคยอันเก่าเตื่อะ บได้หยังก็บเอา” ก็ได้โคยเก่ามาเต้าบะเดวนี่

“สหายทุกซ์”

มีสหาย 2 คน ชื่ออ้ายแกว่อ้ายคำ ลำบากในการหาอาหารการกิน ต่างคนต่างไปหากินในดง ในป่า วันหนึ่งอ้ายแกว่บอกเมียหื้อข้าวให้ ไปทั้งวัน กลับมาไม่ได้อะไรสักอย่าง “ได้อะไรมาบ้าง” เมียถาม “ไม่ได้อะไรละแม่สุเอ๋ย” “ไม่ได้อะไรก็ไปอาบน้ำ กินข้าวเถอะ” เมียบอก วันรุ่งขึ้นอ้ายแกว่บอกเมียหื้อข้าวให้อีก ไปทั้งวัน ไม่ได้อะไร ไปนั่งอยู่ไ้ร่มไม้ ไม่ได้อะไรสักอย่างกลับมาบ้าน เมียถาม “พ่อสุได้อะไรมาวันนี้” “ไม่ได้อะไรเลยแม่สุเหย” “โอ ไม่เป็นไรไม่ได้มากก็มากินเข้าเถอะ” วันรุ่งขึ้นให้เมียหื้อข้าวให้อีก ได้ 3 วัน ไปหาอะไรก็ได้ ไปนั่งอยู่ไ้ร่มไม้ เทวดาเสด็จลงมา เป็นคนอย่างเรา ๆ นี้แหละ รูปร่างถามว่า “มาทำไมโยม” “มาเสาะหาอาหารการกินทุกซ์ยากเหลือเกิน” “ไป

เถอะ กลับบ้านไปอย่าไปทำร้ายเมีย” จึงกลับบ้าน มาถึงเมียถาม “พ่อสูได้อะไรมา” “โอ้ แม่มันไม่ได้อะไรสักอย่าง แล้วตูไปนั่งไต้ร่มไม้ มีคนมาบอกว่าให้กลับบ้าน จะมาโปรด” “พ่อสูไปอาบน้ำ เปลี่ยนเสื้อผ้าเถอะ จะได้มากินข้าว” ผัวเมียพูดจากันสักประเดี๋ยวก็นึกปรึกษากันว่าตกลงจะเอาเงินเอาทอง เงินทองก็มีมาเต็มห่อเต็มเรือน

ฝ่ายอ้ายคำ เห็นเพื่อนได้เงินทองไปเยี่ยมรู้ว่าเหวดมาโปรดเพื่อน จึงบอกเมียห่อข้าวไปทั้งวัน กลับมา เมียถาม “สูได้อะไร” “ไม่ได้อะไรแม่สูเอ๋ย” เมียบอกให้กินข้าว ก็ตะคอกว่า “ไม่กินละ” วันรุ่งขึ้นไปอีก กลับมาตอนค่ำ เมียถามว่า “สูได้อะไรมา” ว่าเหมือนเดิมนี้ 3 วันบอกให้เมียห่อข้าว ให้ 3 วัน ไม่เคยได้อะไรมา โกรธคำว่าผัว “มึงให้กูห่อข้าวไปแล้วไม่เคยได้อะไรกลับมา” ต่อกันไป ว่ากันมา ผัวก็ทุบหม้อข้าวหม้อแกง เหวดมาโปรด มีจริง ๆ นาเหวดนี้นะเหวดมาโปรด “เหอ โดยมีคนมาโปรด เอาหมากมาขอ 3 คำ” หมากอย่างที่แม่เคี้ยวที่แหละ (ผู้เล่าให้ดูคำหมาก) “ให้ หมาก 3 คำ แล้วอธิฐานว่า คำที่หนึ่ง อย่างได้อะไร คำที่สอง อย่างได้อะไร คำที่สาม อย่างได้ อะไร “นี่อะไรจะได้หมด เมียถามว่า “สูจะเอาอะไร” แยกกันอธิฐานเมียก็บังคับผัว ผัวก็บังคับเมีย “อธิฐานควย” ผัวว่า ควยก็ออกเต็มเนื้อเต็มตัว เต็มหน้าเต็มตาเมียจึงว่า “พ่อสูเอ๋ย จะอยู่อย่างไร ควยเต็มหน้าเต็มตา เอ้อแต่อย่างอยู่ 2 คำ” ผัวก็อธิฐานขอให้ควยหายหมด ก็เลยหายทั้งอันเก่าอัน ใหม่ (หัวเราะ) “เอ้อ แม่สูเอ๋ย จะไปเยี่ยวที่ไหน ไม่มีอะไรสักอย่าง” “ยังอีกคำหนึ่ง ปรารณา อธิฐานเอาเถอะ” “ขอควยอันเก่าคืนเถอะ ไม่ได้อะไรก็ไม่เอา” จึงได้ควยอันเก่ามาจึงถึงทุกวันนี้

“นกกางกับปู”

มีหนองน้ำใหญ่ อาจารย์ปล่อยปลาไว้นัก มีตังบ้านน้อยป่าใหญ่ น้ำออกแล้ว ป่าหายตั้งวันๆ นก ยางใหญ่ มันว่าอยู่เมืองพาราณสี เตียวมากินสัตว์ น้ำแห้งไป ปูไต่หนึ่งออกมา นกยางถามว่า “อีปูมึง มาอยู่ที่นี่ อาหารการกินมึงก็มี มึงก่าตายแหล่ มึงจะโดยกูไปก่าว่าบไป เมืองพาราณสี มีอาหารปะ เลอะ” “กูไปไม่ได้ กูบ่มีปีก” กันมึงจะแต่ กูจะเอาตามไป มึงอยู่ตายเลย น้ำมันก็จะแห้งมึงจะกิน หยั่ง” “ไปก่าไปก่า” ปูก็ติดปีกนกกางไป บินไป ไปแผ้วแม่น้ำใหญ่ ก็เลยลงเอาปูลงมาแม่น้ำใหญ่ นกยางว่าปูกินปลาในหนองของอาจารย์หมด เหวดมาตดสินว่า “นกกางมันบาปกินปลาอาจารย์เลี้ยง หมด ก่าไปว่าปูกิน” มันก็ลงแม่น้ำใหญ่

“นกระยางกับปูนา”

มีหนองน้ำใหญ่ อาจารย์ปล่อยปลาไว้มาก ทั้งปลาเล็กปลาใหญ่ ถึงฤดูแล้งน้ำแห้งปลาหายไป บ่อย ๆ มีนกระยางใหญ่บอกใคร ๆ ว่า ตนเองมาจากเมืองพาราณสี เตียวมากินปลาในสระอยู่บ่อย ๆ วันหนึ่งเห็นปูนาออกมา ร้องถามว่า “ปู มึงมาอยู่ที่นี่ อาหารการกินก็ไม่มีไม่กลัวตายรี จะตามกูไป ไหม เมืองพาราณสี มีอาหารเยอะแยะ “กูไปไม่ได้ กูไม่มีปีก” ถ้ามึงจะไปจริง ๆ กูจะเอาตามไป ถ้า อยู่ที่นี่ตายเลย น้ำก็จะแห้ง มึงจะกินอะไร” “ไปก็ไป” ปูก็เกาะปีกนกระยางพาบินไปจนถึงแม่น้ำ ใหญ่ เอาปูลงแม่น้ำ แล้วบอกว่า ปูกินปลาในหนองของอาจารย์หมดเหวดมาตดสินว่า นกระยาง ทำบาป กินปลาในหนองของอาจารย์หมดแล้วยังไปกล่าวโทษปูอีก จึงต้องถูกลงโทษให้หากินในน้ำ

แม่ทั้งแปดคนตุ้ยยาก เป็นคนปาดิปานอม เป็นไปวัดก่าไปวัดโดยเป็น มีน้อยก็ทำน้อยมีนั้กก่าทำนั้ก โจ้ยแปงถนนหนทาง อยู่มาเรื่อย ๆ กุ่กั้ทำบุญโดยเป็น

อันนี้เอาไว้อธิบายหื้อลูกหลายเขานั้ฟัง คู้วันนั้หนา อี้แม่ก็แปงกุ่กั้เข้าวัดเข้าวา เป็นกุ่กั้ถือศีลแปด เขาแปงกุ่กั้นำลูก นำหลานตามเหมือนแปง แม่ทั้งใจบุญนั้หนา มีน้อยก็ตามน้อย มีนั้กก็ตามนั้ก

“แม่ทั้งใจบุญ”

แม่ทั้งใจบุญ เป็นคนทุกขั้ยาก เป็นคนมีเมตตาปราณี เพื่อนบ้านไปวัด ก็ทำตามได้มีน้อยก็ทำบุญน้อย มีมากก็ทำบุญมาก ช่วยทำถนนหนทาง อยู่ต่อ ๆ มา ก็มีคนทำบุญตามอย่างแม่ทั้งมากมาย

เรื่องนั้ผู้เล่านิทาน จำไว้อธิบายถึงบาปบุญหื้อลูกหลานฟัง ทุกวันนั้ผู้เล่านิทานแปงคนเข้าวัดฟังธรรม ถือศีลแปด นำลูกหลานหื้อรู้จักทำบุญทำทาน เหมือนแม่ทั้งใจบุญ มีน้อยก็ทำน้อยมีมากก็ทำมาก

“หมาขนค้ำ”

เคยมีคนพบบับที่แปงลายลักษณอักษร แต่ปัจจุบันยังหาไม่ได้ว่าอยู่ทีใด เนื้อเรื่องแปงตำนานวัดม่อนธาตุ ดอยม่วงค้ำ เคยแปงที่รู้จักกันแพร่หลาย แต่ปัจจุบันยังหาผู้ที่เล่าเรื่องนั้ไม่ได้

ปริศนาคำทาย

ชาวไทลื้อลำปาง มีเกม “เล่นต่าย” คล้ายกับการเล่นปริศนาคำทายของชาวไทยภาคกลางในการเล่นก็คนก็ได แปงแปง 2 ฝ่าย เริ่มต้นหื้อฝ่ายหนึ่งทายก่อน หากอีกฝ่ายหนึ่งเฉลยคำตอบได้ จะต้องพยายามหาคำทายมาจนอีกฝ่ายติดขัด เฉลยไม่ได้ อาจมีบทล้อกันเล่น ๆ ว่า “แก้ปัญญหื้อโฮลิต โฮลิตปัญญหื้อได้ อย่าแปงคนโตย ล้างไถย โซยซ้อน” (แก้ปัญญหื้อให้หลุด สุดปัญญหื้อให้ได้อย่างแปงคนติดตามล้าถ้วล้างซ้อนหื้อผู้อื่น) ฝ่ายทายอาจจะยอมว่า จะแปงติดตามล้าถ้วล้างซ้อนหื้อเพื่อขอหื้ออีกฝ่ายเฉลยคำตอบที่ติดขัดให้ แต่ส่วนมากฝ่ายถามจะไม่ยอมเฉลยคำตอบจนกว่าอีกฝ่ายจะหาคำถามมาถามแก้จนอีกฝ่ายติดขัด จึงจะยอมแลกคำเฉลยกัน ตัวอย่างปริศนาคำทายของชาวไทลื้อลำปาง มีดังนั้

- อะหยัง ยกตีนข้ามโฮ โตหาย - สุด
- (อะไรยกตีนข้ามหัว ตัวหาย - มั่ง)
- อะหยัง อุ่มลุ่มเต้าฮางหมี่ จะหนี ๆ จักไ้ว - ่อ
- (อะไร อุ่มลุ่มเต้าร้างหมี่ จะหนี ๆ ซักไ้ว- เปล)
- อะหยัง โตเท่าจ้าง เข้าบ้านบ่หันฮอย - แอ่ว

- (อะไร ตัวเท่าช้าง เข้าบ้านไม่เห็นรอย
จากรวง)
- ดำอย่างหมู หูอยู่ปาก อะหยัง
(ดำเหมือนหมู มีหูอยู่ที่ปาก อะไร
 - ไก่แม่ดำ จำขอบโธ้อ อะหยัง
(ไก่แม่ดำ ครอบงำอยู่ริมรั้ว อะไร
 - ไก่แม่ขาว จำหวานลงจ้อง อะหยัง
(ไก่แม่ขาว จำหวานลงช่อง อะไร
 - ในโลกนี้ แมงอะหยังออกลูกต่างข้าง
สูงเปียงจ้าง เป็นสังอันใด
(ในโลกนี้ แมงอะไรออกลูกต่างข้าง
สูงเท่าช้างคืออะไร อันใด
 - ก้าบทาง เผาโห เข้าโต บู้คั้ง อะหยัง
(คาบทาง เผาหัว เข้าตัวไม่รู้ตัว อะไร
 - บมีโต บมีตัน มีเกดตียสูงกว่าคุบอาจารย์
(ไม่มีตัว ไม่มีตน แต่มีอำนาจมากกว่าคุบอาจารย์
สิ่งทุกอย่างได้)
 - เห็ดดอกน้อยมาบ้านเขาเขียว กินคนเดียววันโตลูกหล้า
(เห็ดดอกน้อยมาบ้านเขาเขียว กินคนเดียวเสียงดังอ้ออิงที่ตัวลูกหล้า
หรือจันทร์คราส)
 - ลูกสามคน หน้ามนเหมือนแม่ อะหยัง
(ลูกสามคน หน้ามนเหมือนแม่ อะไร
ใหญ่ 1 ใบ ใบเล็ก 2 ใบ)
 - ปูอยู่ยงน้ำ เป็นปู่สังกะหา
ปูอยู่ยงนา เป็นปู่สังจาเจ้า
ปูอยู่หน้าพระจำ เป็นปู่สังจาจะนา
(ปูอะไรอยู่ในน้ำ เป็นปูอะไรหนา
ปูอยู่ยงนา เป็นปูอะไรนะเจ้า
ปูอยู่ยงหน้าพระเจ้า (พระพุทธรูป) เป็นปูอะไรนา
- แอ่ว, เครื่องมือใส่ข้าวเปลือกที่ฟาดออก
 - หม้อแกง หม้อขาง
 - หม้อข้าวหม้อแกง)
 - กองชี้ควาย
 - กองชี้ควาย
 - ถุยน้าลายลงช่อง
 - บ้วนน้ำลายลงช่อง)
 - ข้าวป้างข้าวสาลี
 - ข้าวฟ่างข้าวสาลี
 - กุนสุบปูลี
 - คนสุบบุหรี)
 - ลม
 - ลม ซึ่งสามารถพัดทำลายทุก
 - กบกินดิน
 - กบกินเดือน
 - กลองปูจา
 - กลองปูจา เป็นกลองชุด มี 3 ใบ ใบ
 - ปูแหหาป่า
 - ปูกะลาสาตเข้า
 - ปูจุมปูจา
 - ปูแหหาปลา
 - ปูกะลาสาตข้าว
 - ปูชา , บูชา

บทล้อเล่นของเด็ก

บทล้อเล่นของเด็กชาวลื้อลำปาง มีไม่มาก ส่วนใหญ่เวลาเล่นกัน หากขัดใจกันขึ้นมาจะด่าว่ากันโดยเรียกชื่อพ่อแม่ แล้วโกรธเคืองกัน เลิกเล่นกันในวันนั้น วันหน้ามาตักกันใหม่ ที่จะล้อเล่นแต่ไม่โกรธเคืองกันมีบ้าง เช่น ในขณะที่เล่นกัน แล้วคนใดคนหนึ่งผายลม แต่ไม่รู้ว่าใครจะมีบทบาทโดยชี้ที่ละครว่า “ตด เน่าตด หนอน พระ อินทร์ สั่ง สอน ชี ม้า ไถ่ ฟัน ดวงจันทร์ ลั่นป๊อด” คำว่า “ป๊อด” ไปสิ้นสุดที่ผู้ใด ทั้งกลุ่มจะสรุปว่าผู้นั้นเป็นคนผายลม ซึ่งอาจจะไม่จริงเสมอไป หรืออาจจะใช้บทบาทว่า

“จุ่ม จี้ จุ่ม จอก ดอก ปุด ดอก เป้า อี เต่า ทาง เหนือ ตา เมื่อ ตา แขนง บก
แหวด เข้า จี้ จะ ลี ไป จะ ไล่ อยู่ จะ ลู่ สิบ” คำ “สิบ” ซึ่งผู้ใด ก็เชื่อกันว่าผู้นั้นผายลม
หรือบางทีเพียงแค่ได้กลิ่นไม่ดี ไม่ทันต้องบพทาย ก็จะมีบางคนร้องเอะอะว่า
“หมา ไต่ได้ติด” แล้วความหาตัวต้นเหตุกันจ้ะหวั่นไป

คำหยอกสาว

คำหยอกสาว หรือ “กำอูสาว” มีไว้สำหรับให้หนุ่มสาวพูดโต้ตอบ เกี้ยวพาราสีกันโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งเมื่อไปแอ่ว “สาวโข่ง” ในประเพณี “ลงโข่ง” หรือ ลงช่วง นิยมให้มีประมาณเดือน 4
เหนือ ตรงกับเดือนยี่ของชาวภาคกลาง ตกกลางคืนในฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว สาว ๆ อายุประมาณ 13-14 ปี
หากไม่ปันฝ้ายอยู่บ้านตนเอง จะหอบ “ก่ง” เครื่องมือปั่นฝ้ายไปรวมกลุ่มกับเพื่อน ๆ 5-6 คน
หากที่นั้งบนนอกชานบนบ้านไม่เพียงพอ อาจจะไปนั้งที่ลานบ้าน ก่อไฟกองเล็ก ๆ ทำงานกันไป
คุยกันไป ฝ้ายชายหนุ่มจะแฉะเวียนไปหา พูดจาโต้ตอบกันด้วยคำหยอกสาว ซึ่งเป็นคำคม แสดงถึง
ภูมิปัญญาและปฏิภาณไหวพริบ มากกว่ากันสด ๆ ไม่มีการเตรียมถ้อยคำสำนวนมาก่อน เพียงแต่อาจเคย
ได้ยินได้ฟังต่อ ๆ กันมาจนชินหู บางครั้ง หากหญิงสาวปั่นฝ้ายอยู่คนเดียวอาจจะต้องโต้คารมกับชาย
หนุ่มหลาย ๆ คน ที่แฉะเวียนมาในคืนหนึ่ง ๆ แต่ถ้าเป็นการลงช่วงแรก ๆ ที่ชายหนุ่มเริ่มแฉะเวียนมาจะ
ประมาณ 4 หุ่่ม อาจช่วยกันโต้คารม พอตกดึกอาจจับคู่พูดคุยกันเป็นคู่ ๆ เมื่อรู้กันว่าใครเป็นคู่รักใคร
มักเรียกว่า “ไต่ป้อ” หมายถึง ชายหนุ่ม “ไต่แม่” หมายถึง หญิงสาว

คำหยอกสาว มีลักษณะเป็นสำนวนโวหาร สัมผัสคล้องจองกัน พูดอย่างหนึ่ง ความหมาย
เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง เนื้อความโดยทั่วไปคล้ายกับ “คำเครือ” ของล้านนา ชาวไทลื้อปัจจุบันว่าคำ
หยอกสาวไม่ค่อยได้ ประเพณีลงช่วง ก็สูญไปหมดแล้ว แต่เท่าที่สอบถามจากผู้สูงอายุ¹⁹ ได้ตัวอย่าง
คำหยอกสาว ดังนี้

เมื่อเห็นชายหนุ่มแฉะเวียนมาที่ “โข่ง” บริเวณปั่นฝ้าย ฝ่ายหญิง “ตกคำใส่” คือกล่าว
โต้ตอบว่า

“นั่งเตอะ ๆ อย่าไปนั่งตัดตง ฟากจะไหล ตงจะไหลซ้อน” ถ้าฝ่ายชายถามว่า

“เอ้อ ปี่หน้อย ปี่หนาน เป็นจะมาเมื่อใด)

(เอ้อ คู่รักของท่านจะมาเมื่อใด)

หรือ “ของเป็น มีเจ้าของแล้วก่า”

(ของท่านมีเจ้าของแล้วหรือยัง)

หรือ “มาบ้านนี้ โโกเป็นจะมีเจ้าละก้า”

(มาบ้านนี้กลัวว่าท่านจะมีเจ้าของแล้วกระมัง)

ฝ่ายหญิงอาจจะตอบว่า

“บมีปี่อ้ายปี่หน้อยปี่หนาน กุนดินเป็นพาน ปี่หนานบ่ถั้น ปี่หน้อยบ่ดำ ปี่หนานบ่ถั้นกุนดินมา
ติ่มจ้างแก่น”

กุนดินมาติ่มจ้างแก่น”

(ไม่มีพี่อ้ายพี่หนาน คนดิเป็นพาน พี่หนานไม่ทั้ง พี่น้อยไม่ดำ พี่หนานไม่ทั้ง คนดิมาติ่ม
ช่างแก่น)

หรือตอบว่า

“บ่มีสักนิด บ่อดิตสักหน่อย เต้าเม็งดงาดำผ่าร้อย”

(ไม่มีสักนิด ไม่ดิตสักหน่อย เท้าเม็งดงาดำผ่าร้อย)

ฝ่ายชายอาจจะตอบว่า

“ป้อายปี่น้อยปี่หนาน กุนตีสีลตาน ปี่หนานปี่ลัม”

(พ้อายพื่อน้อยพื่อนาน คนตีสีลทาน พื่อนานไม่ทิ้ง)

ถ้าเป็นฝ่ายชาย บอกว่า ไม่มีคนรัก ฝ่ายหญิงอาจจะตอบว่า

“กั้นว่า บ่มี มี ตุ่มปิตออกตา”

(ถ้าว่าไม่มีแต่มีขอให้ลมพิษออกตา)

“ยังที่บัก ซ่อนเหมือนกับปลี ยังที่ปัด ซ่อนเหมือนกับไก่อ๊ย ที่บ่โรยซ่อนเหมือนกับป้าว”

(ยังที่ไม่มาก ซ่อนไว้เหมือนปลี ยังที่ไม่ดี ซ่อนไว้เหมือนกล้วย ที่ไม่รวยซ่อนไว้เหมือนมะพร้าว)

หรือแต่จะสนทนาโต้ตอบกันด้วยประโยคสั้น ๆ ก็ยังต้องแฝงความนัย เช่น ถามว่า กินข้าวกับอะไร คำตอบที่ได้อาจแฝงความนัยต่าง ๆ เช่น

“กินข้าวกับแกงพะผัก”

(กินข้าวกับแกงผัก หมายความว่า รัก ชอบ คนถาม)

“กินข้าวกับแกงพะผัก ใส่โหระต่าย”

(กินข้าวกับแกงผักใส่หัวกระต่าย หมายความว่า หน่าย ไม่ชอบใจที่จะพูดคุยกับคนถามต่อไป)

“กินข้าวกับแกงหยวก”

(กินข้าวกับแกงหยวก หมายความว่า ต่อว่าคนพูดว่า “สวก” เป็นคนดู พูดจาไม่น่าฟัง)

“กินข้าวกับแกงโหป่ากั้ง”

(กินข้าวกับแกงหัวปลากั้ง หมายความว่า ชังคนถาม ปลากั้ง เป้าปลาชนิดหนึ่งคล้ายปลาซ่อน แต่ตัวลายและมีขนาดเล็กกว่า)

“กินข้าวกับแกงเผ็ด”

(กินข้าวกับแกงเผ็ด หมายความว่า ใจเผ็ดไม่ชอบใจคนถาม) ถ้าฝ่ายชายตอบว่า

“กินข้าวกับแกงพะหนูน”

(กินข้าวกับแกงขนุน หมายความว่า จะอยู่ “มีน” คืออยู่พูดคุยด้วยนาน ติดเป็นยางขนุน จะไม่ยอมเลิกรากลับบ้านง่าย ๆ)

ถ้าฝ่ายชายพูดเป็นนัย ๆ ว่า จะชวนฝ่ายหญิงตกลงปลงใจด้วย แต่ฝ่ายหญิงไม่ชอบใจ อาจตอบว่า

“แบ่งตูปน้อย น่องนอนบ่สุดตีน แบ่งตูปจูดิน มดอื่นก็ขึ้น”

(สร้างกระต๊อบน้อย น่องนอนไม่สุดเท้า สร้างกระต๊อบติดดิน มดอื่นก็ขึ้น หมายความว่า น่องไม่ยินดีจะไปอยู่ด้วย ดูท่าทางแล้วคงจะพาไปลำบาก)

หากมีการนัดหมายว่าวันรุ่งขึ้นจะมาพูดคุยกันอีก แต่ฝ่ายชายมาช้า ฝ่ายหญิงอาจ “ตกคำใส่”

“เด็กมามีอกอี ดาววิพอเผย ไก่บ่ขันเลย จู้น้องนั่งถ้ำ”

“ตึกมาขนาดนี้ ดาวเหนือขึ้น หลอดไฟน้องคอยจนไก่ขัน”

ฯลฯ

คำสั่งสอน

ชาวไทลื้อ มีวิธีสั่งสอนลูกหลานทั้งด้วยการกระทำ เช่น ผู้เฒ่า ปู่ ย่า ตา ยาย จะ นำลูกหลานให้ถือศีลกินทาน ให้ดูเป็นตัวอย่างและยังมีบทบาทสั่งสอนให้ปฏิบัติตาม มีบทสั่งสอนที่มีสัมผัสคล้องจอง ให้ทั้งข้อคิดและง่ายต่อการจดจำไปปฏิบัติ เช่น

- "อย่าอยู่จนเดว อย่าเตวเป็นหมู อย่าอู้กันดัง อย่าฟังคำส่อ"
(อย่าเห็นแก่ตัว เอาตัวรอดคนเดียว อย่าเอาแต่คบเพื่อเที่ยวเล่น อย่าพูดคุยกันดังและอย่าเชื่อฟังคำพูดส่อเสียด)
- "แม่ยิงแม่มาย อย่าไปก้างกายโฮ้"
(เป็นหญิงเป็นนาง อย่าไปยื่นคางกายรั้วพูดกับเพื่อว่าคนนั้นว่าคนนี้)
- "แม่โม่เอนันน์ แม่มันตาจั่ง แม่นั่งขายศอก"
(อย่าเอาแต่มัวสุมส่งเสียงดัง หรือเอาแต่แต่งตัว งานบ้านงานเรือนไม่ใส่ใจ)
- "สอนให้รู้จักเลือกคบคนว่า "อู๋กุนไบ้ผ้าไม้ติดตาม อู๋กุนผญา ผ้าไม้ล่องซ้อ "
- (คบกับคนพาลคนไม่ดี จะมีแต่ปัญหายุ่งยากเหมือนผ้าไม้ไม้ติดตา ถ้าคบคนมีปัญหาจะทำสิ่งใด จะสะดวกสบายเหมือนดั่งผ้าไม้ไม่มีตา จะโล่งง่ายตายไปหมด)

ฯลฯ

คำอวยพร

ชาวไทลื้อลำปาง มีประเพณีอาบน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นวันปีใหม่แบบเก่า เช่นเดียวกับชาวล้านนาทั่วไป ประเพณีดำหัวของชาวไทลื้อลำปาง นอกจากจะเป็นโอกาสให้ลูกหลานจะพากันนำน้ำส้มป่อยไปสระสรง รดน้ำดำหัวผู้ที่ตนนับถือแล้ว เป็นโอกาสให้ "คู่หม้าย" ของชายหนุ่ม ซึ่งตกลงจะแต่งงานกันไว้ตั้งแต่เดือน 4 เหนือ (เดือนยี่) และจะแต่งประมาณเดือน 8 เหนือ (เดือน6) ระหว่างนี้ต้องผ่านเทศกาลสงกรานต์ จึงต้องไปแสดงความเคารพนับถือพ่อแม่ฝ่ายชาย โดยการตักน้ำจากบ่อบ้านของตน หาบไปบ้านพ่อแม่ของฝ่ายชาย พร้อมกับน้ำส้มป่อยเพื่อใช้ดำหัว หากอยู่ไกลคนละหมู่บ้าน ก็จำเป็นต้องหาบผ่านทุ่งไร่ ทุ่งนา บางทีอาจต้องไปคนเดียวหรืออาจชวนเพื่อนสนิทไปด้วย ไปถึงล้งหม้อ ล้งโอง ตักน้ำใส่ให้เต็ม ทั้งน้ำดื่ม น้ำอาบ ให้พ่อแม่ฝ่ายชาย เป้าการกระทำที่สาว ๆ สมัยก่อนชายอายุเยอะเงินมาก แต่จำเป็นต้องทำ ในระหว่างที่เป็นคู่หม้ายนี้ ทั้งฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงจะไม่ค่อยได้พบหน้ากัน เห็นกันจะอายมาก เป็นที่น่าเอ็นดูแก่พ่อแม่ฝ่ายชาย ซึ่งมีหน้าที่จะต้อง “ปิ่นปอน” หรืออวยพรให้ลูกหลาน เมื่ออายุมากขึ้น ผู้เฒ่าชาวไทลื้อสมัยก่อนจึงจดจำคำอวยพรกันได้ยาว ๆ กันเกือบทุกคน แต่ปัจจุบันหากคนให้พรเพราะยึดยาวได้ค่อนข้างยาก

ตัวอย่างคำอวยพรลูกหลานวันขึ้นปีใหม่ ²⁰ใช้ในโอกาสที่ลูกหลานมารดน้ำดำหัว

"อา.....วันนี้ ก็เป็นวันดี นั้ตละขันตี ปีเก่าเก่าเนาไปแล้ว ปีใหม่แก้ว ยอดพญาวัน ก็มาเจ้ามาฮอดมาเถิง แก่เฮาข้าเจ้า จู้ผู้จู้กุน บ่ละเสย้งฮิต บ่สิตเสย้งคอง ปาเพณิตำมทำนองคองแห่งอริยสัจ ปุริสะเจ้าตั้งหลาย บัดนี้มาก็มีลูกหลาน มีมธุราชาวดวงดอก เข้าดอก ดอกไม้ลำเตน และน้ำส้มกันเทอญ ละชะข้าวตอก มาขอสมมาการวะว่าสันนี้เป็นแท้ดีหลี เจตโรธรรมา อันว่าธรรมดั่งสี่ เเดินสัพพะแก้วมีมุงหมอก อันว่า สัพพะสันติโย เจ้าลงนามผิผ่อง เปนต์ี้จะกะป็น สัพพะโรโค อันว่า พญาอิริคา มีหลายสิ่งหลายอัน หื้อกลับม้วยละมิงละไป มะโนจึงเฮิงแก้วใจบ่เศร้า อายุยืนวรรณะขออายุหมั่นยืนยาว ลูกหลานอยู่ตั่งนี้ มีกำความสนุกเต้า ๆ ไปพายหน้า หน้าจุ่มกินดี อยู่แต่ดีหลี เยะการะเยงานดีเก่าแต่นักเทอญ"

"อา.....วันนี้ ก็เป็นวันดี นตถ ขนดี ปีเก่าก็เนาไปแล้ว ปีใหม่แก้วยอดพระยาวัน ก็มาเจ้ามารอดมาถึง แก่เราข้าเจ้าทุกผู้ทุกคน ปละเสียยังรีต บลิตเสียยังคลองประเพณี ตามทำนองคลองแห่งอริยสัจปุริสเจ้าทั้งหลาย บัดนี้มาก็มีลูกหลาน มีมธูปผาราชาดวงดอก ข้าวตอก ดอกไม้ลำเทียน และน้ำส้ม (มา) กันเทอญ ละชะข้าวตอก มาขอสูมมาคารวะวันฉันี้เป้นแท้ดีหลี เจตโรธรรมาอันว่าธรรมทั้งสี่เดือน สัพพะแก้ว มีมุงหมอก อันว่า สัพพะสันติโย เจ้าลงนามผิวผ่องเป้นที่จะกะพัน สัพพะโรโค อันว่า พยาธิโรค มีหลายสิ่งหลายอันให้ม้วยละมิง (ตาย) ลงไป มะโน จิงเฮือง (ตั้ง)" แก้วใจบ่เศร้า อายุยืน วรรณะ ขออายุหมั่นยืนยาว ลูกหลานอยู่ทางนี้มีแต่ความสนุกเท่า ๆ ไปภายหน้า หน้าซุ้ม กินดี อยู่แท้ดีหลี ทำการงานดีแท้หนักเทอญ

วรรณกรรมไทลื้อ เท่าที่สำรวจพบที่หมู่บ้านไทลื้อ จังหวัดลำปางข้างต้นนี้ ไม่พบวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยเฉพาะที่เป็นของชาวไทลื้อเอง พบแต่วรรณกรรมมุขปาฐะบอกเล่าสืบต่อกันมา แยกประเภทเป็นนิทาน ปริศนาคำนาย คำหยอกสาว บทล้อของเด็ก คำสั่งสอนและคำอวยพร ซึ่งส่วนใหญ่คล้ายกับวรรณกรรมมุขปาฐะที่เป็นของชาวไทลื้อโดยตรงพบแต่วรรณกรรมมุขปาฐะและมีส่วนคล้ายวรรณกรรมล้านนาทั่วไปนั้น อาจเป็นเพราะชาวไทลื้อที่อพยพมาตั้งรกรากอยู่ในเขตจังหวัดลำปาง เป้าชนกลุ่มน้อย ไม่ใช่ชนชั้นปกครอง ไม่ใช่ชนกษัตริย์หรือกวี และอาจมาในลักษณะการหนีศึกสงคราม จึงพลอยรับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งวรรณกรรมจากชาวล้านนา ทั้งที่จากการบอกเล่าสืบต่อกันของชาวบ้าน และการที่กุลบุตรชาวไทลื้อได้บวชเรียนรับอิทธิพลของวรรณกรรมล้านนามาจากวัด